

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL İLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM MEZHEPLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

KAKAİYYE HAREKETİ

(Yüksek Lisan Tezi)

HAZIRLAYAN

Ali ZEYNEL

ANKARA 2004

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL İLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM MEZHEPLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

KAKAİYYE HAREKETİ

(Yüksek Lisan Tezi)

HAZIRLAYAN

Ali ZEYNEL

DANIŞMAN

Prof. Dr. Hasan ONAT

ANKARA 2004

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL İLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ (İSLAM MEZHEPLER TARİHİ)
ANABİLİM DALI

KAKAİYYE HAREKETİ

(Yüksek Lisan Tezi)

Tez Danışmanı:

Tez Jüri Üyeleri:

Adı, Soyadı

İmzası

Tez Sınavı Tarihi:

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	4
KISALTMALAR.....	6
ÖNSÖZ.....	7
GİRİŞ.....	8
I. BÖLÜM	10
KAKAİYYE ve KAKAİLİĞİN DOĞUŞU.....	10
A- KAKAİYYE VEYA KAKAİLİK	10
1-Kakaiyye Kavramı :.....	10
2- Kakailikle İrtibatlandırılan İsimler	10
a- Nusayrilik:	10
b- Bektaşilik	11
c-Kızılbaşlık	14
d-Şebek	16
B. KAKAİYYE’NİN DOĞUŞU VE TEŞEKKÜLÜ	20
1. Kakaiyye’nin Doğuşunda Etkili Olan Unsurlar	20
a- Dini ve Batini Faktörler.....	20
b-Sosyal-Kültürel Faktörler	21
2- İlk Kakai Fikirlerinin Ortaya Çıkışı	22
3- Kakailiğin Teşekkülü.....	24
4- Kakailiğin Yayılışı.....	25
a-İrak.....	26
b- İran ve Diğer Ülkeler.....	27
II. BÖLÜM.....	29
A- İNANÇLAR	29
1-Hulul.....	29
2-Tenasüh.....	29
3-Kuran-ı Kerim.....	30
4-Ahiret	30
5-Uluhiyet.....	30
B- İBADETLER	31
1-Namaz.....	31
2-Oruç.....	31
3-Zekat.....	32
4-Hac.....	32
5-Lain-Küfür.....	32
C-KAKAİLERDE RUHANİ MERTEBELER.....	32
D- KAKAİLERİN DİNİ RÜTBELERİ	35
1-Sultan	35
2-Seyit (Pir)	35
3-Halife, Rehber (Mam).....	35
4-Baba.....	35
5-Kelam Havan	35
6-Dervişler.....	35
7-Ammî.....	35
E-GÖRENEKLER	36
1-Adak ve Niyaz.....	36
a-Kurban	36
b-Niyaz.....	36
2-Bıyık	37

3-Keşif Gecesi.....	37
4-Evlilik ve Boşanma.....	38
5-Bayramları.....	39
F- KAKAİLERİN ÜNLÜ KUTSAL MEZARLARI	39
SONUÇ	42
KAYNAKÇA	43
ÖZET	45
ABSTRACT	45
EK:	46

KISALTMALAR

age	: adı geçen eser
agm	: adı geçen makale
Arp.	: Arapça
b.	: bin
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
ev.	: Çeviren
s.	: sayfa
trz.	: tarihsiz
yrz.	: yersiz
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Haz.	: Hazırlayan

ÖNSÖZ

Kakaiyye bilhassa Irak Türkmenleri arasında kabul görmüş sufi-batını bir harekettir. Kakailik Sırrı-batını bir oluşum olmasından dolayı müntesiplerinin görüşleri yaşam tarzları hakkında ziyadesiyle spekülasyonlar yapılmış, gerçeği yansıtmaktan öte önyargılardan kaynaklanan iddialar öne sürülmüştür. Aslında Türklerin tarihte ve günümüzde sahip olduğu inançları ortaya koymak ve aydınlatmak noktasında Kakailiğin farklı yönleriyle bilimsel bir araştırmaya konu edilmesi, önemli bir husustur. Ancak Kakailik ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımızda, bunların sayıca neredeyse iki elin parmağını geçmediğini görürüz. Ayrıca bunların bir kısmı da bilimsellikten uzak reddiye amacıyla yazılmış eserlerdir. Bu sebepten yaptığımız bu çalışma, özel anlamda Kakailiğin bilimsel yöntemlerle gerçek haliyle ortaya konmasında, genel anlamda ise Türklerin inanç haritasının ortaya çıkarılmasında bir katkı oluşturacaktır.

Araştırmamız öncelikle Kakailiğin ortaya çıktığı ve teşekkül ettiği süreci ele almakta, bu süreçte etkili olan dini, siyasi ve sosyo-kültürel faktörleri incelemektedir. Daha sonrasında ise bu hareketin sahip olduğu temel inançlar, ibadetler, ritüeller ve farklı açılardan benzerlikler ve taşıdığı birtakım mezhep ya da sufi oluşumlar irdelenmektedir.

Böyle bir araştırmayı yapmam hususunda beni teşvik ederek yardımlarını esirgemeyen Hocam Prof. Dr. Hasan ONAT'a teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Kakailik batını-sırrı bir harekettir. Bu sebepten topluluktan olmayanlara karşı takiyye yapılmakta sahip oldukları görüşleri, inançları, ibadetleri pek de olduğu gibi yansıtmamaktadırlar. Bu durum diğer sırrı oluşumlarda olduğu gibi Kakailik hakkında doğru yanlış birçok farklı görüş ve iddiaların ortaya atılmasına ve önyargılı davranılmasına yol açmış ve bu hareketin gerçek mahiyetiyle aydınlatılmasını zorlaştırmıştır. Dolayısıyla Kakailik üzerinde araştırma yapanların birçok konuda farklı görüşler serdettikleri ve araştırma sonuçlarının birbirinden farklı olduğunu görürüz. Ayrıca Kakailik ile ilgili elimizde yeterli kaynağın bulunmaması ya da var olan kaynaklara ulaşma imkanının çok kısıtlı olması da Kakailik hakkında sağlıklı sonuçlara ulaşmamızı zorlaştıran bir diğer nedendir. Bu açıdan Kakailerin sahip oldukları görüşlerin yanında bilhassa ritüellerini doğru bir şekilde ortaya koyup anlamak için Kakailerin önde gelen şahsiyetleriyle görüşmek, bilgi almak önem arz etmekteydi. Bu nedenle çalışmamızı hazırlarken gerektiğinde bu yola da başvurarak Kakailerin önde gelen temsilcileriyle bire bir görüştük. Ancak burada şunu belirtmek gerekir ki, Kakailerin sırrı bir cemaat olması ve çoğunlukla takiyyeye başvurmaları hasebiyle, görüşmeler esnasında elde ettiğimiz bilgilerin ne ölçüde gerçeği yansıttığını söylemek tam anlamıyla mümkün değildir.

Kakailik hakkında yapılmış çalışmaların başında Abbas el-Azzâvî'nin *el-Kakaiyye fi't-Târîh* adlı çalışması gelir. Bu çalışmada Kakailik hakkında kaydadeğer bilgiler verilmiş, tarihçesi, sahip oldukları temel görüşler, ibadet ve ritüelleri ele alınmışsa da buradaki birtakım bilgilerin ve ulaşılan sonuçların bilimsel olmaktan çok birtakım ön yargılardan hareketle ortaya konduğunu görmekteyiz.

Konumuz açısından kaydadeğer diğer bir çalışma C. J. Edmonds'un *Kurds, Turks and Arabs* adlı çalışmasıdır. Biz bu eserin Corcis Fethullah tarafından Arapça'ya çevrilen baskısından faydalandık. Burada Kakailik hakkında birtakım hususlar aydınlatılmaktaysa da, derinlenmesine bir analizden çok konuların yüzeysel bir şekilde ele alındığı göze çarpmakta, Kakailerdeki ruhani mertebelerle Kakaî aileler hakkında bilgilere yer verilirken, onların görüşlerinden söz edilmemektedir.

Cemil Rojbeyani'nin "*Mendeli fi't-Târîh Kadîmen ve Hadîsen*" adlı makalesi bir diğer önemli çalışmadır. Bu makale yeterince bilgiler içermektedir. Rojbeyani bilhassa Mendeli bölgesindeki Kakailik hakkında araştırmalarda bulunmuştur. Diğer bir çalışma da Sıdk Boreki tarafından Farsça olarak yazılan *Ulema Yarsan Ehlü'l-Hak* adlı eserdir.

Araştırmamız esnasında Kakailiğin içinde doğup geliştiği dini, siyasi, sosyo-kültürel bağıamların bütünlüğü içerisinde ele almaya çalıştık. Ayrıca fikirlerin hadiselerle olan ilişkilerini ortaya koyabilmek için “fikir-hadise irtibatına” önem gösterdik.¹

Ayrıca Kakailiğin hangi şartlarada doğup geliştiği hususları ele alınırken tam bir tarafsızlık içersinde olaylar tespit edilerek *deskriptif* bir yöntem izlenecektir.

Araştırmamızda dikkat edeceğimiz bir diğer nokta da şahıslar üzerinde derinleşmek olacaktır.

¹ Bu metot hakkında bkz. Hasan ONAT, *Emeviler Devri şii Hareketleri*, Ankara 1993, s.12-20.

I. BÖLÜM
KAKAİYYE ve KAKAİLİĞİN DOĞUŞU
A- KAKAİYYE VEYA KAKAİLİK

1-Kakaiyye Kavramı :

Kakaiyye ifadesi, Kürtçe'de kardeş anlamına gelen *kaka* kelimesinden gelmektedir. Bu kelime hem saygı hem de sevgiyi ifade etmek için kullanılır.²

Kakaiyye tabirinin nasıl ortaya çıktığına dair birtakım rivayetler bulunmakla birlikte bunlar tarihsel bir gerçeği yansıtmaktan çok menkabevi yönü ağır basan rivayetlerdir. Bu rivayetlerin başında ve en yaygın olanı şudur: Barzanca şeyhlerinden Musa ve İsa, Barazanca³ kasabasında bir tekke inşa ederken, tekkenin tavan kısmını kurmak için bir direk uzatırlar, ancak bu direk tavana göre kısa gelir ve bunun üzerine İsa, Musa'ya "Kardeşim (*kaka*) çek." der ve keramet olarak direk ellerinde uzar.⁴ Böylece Kakaiyye ifadesi kullanılmaya başlanır.

Abbas Azzavi'ye göre ise Kakaiyye istilahi anlamda bir tarikatın adı olup, bu tarikat mensupları birbirlerine kardeşim (*kaka*) diye hitap ettiklerinden dolayı bu adla anılmışlardır. Bu düşünce sahipleri birbirleri ile kardeş olduklarını ileri sürerler. Bunun gerekçesi ise Hucurat suresi 18. ayette geçen "Müminler kardeşir." ifadesine dayanmaktadır.⁵ Bize göre de doğru olan Azzavi'nin görüşüdür.

2- Kakailikle İrtibatlandırılan İsimler

a- Nusayrilik:

Nusayrilik batını bir harekettir. Hicri üçüncü asırda ortaya çıkmıştır. Bu sebepten bazı araştırmacılar Nusayriliği Gulat-ı Şia'dan sayarlar. Şiilikten etkilemiştir.⁶ Ebu Şuayb Muhammed b. Nasr b. Bekr en-Numeyr'e nispetle Nusayriyye ya da Numeyriyye olarak isimlendirilmiştir. Nusayrilik ile Kakailerin birbiriyle benzeşen yönleri kısaca şunlardır.

Hulul

² Kürtçe'de *kak* sözcüğü *ağabey* ya da *bey* demek olup saygı amacıyla kullanılmasının yanında sevgi ifade etmek için de kullanılır. Mesela anne ve babalar çocuklarına olan sevgilerini ifade etmek için zaman zaman onları *kaka* diye çağırırlar. Ayrıca tanıdık olmayan birini çağırarak için "(Kaka! (Ey kardeş!)" diye seslenir. Bkz. Nizamettin, Fadıl, *en-Necmu's-Sâta*, Bağdat 1977, s. 552; Es-Senedi, Bedirhan, *Tabiatu'lMuctema el-Kurdi min Edebih*, Kerkük 1967, s. 5.

³ Barzanca: Süleymaniye kentinin doğusunda, 60 km. uzaklıkta yer alan bir köy adı. Bkz. Baban, Cemal, *Usûlu Esmâi'l-Mudun ve'l-Mevâki'*, Bağdat, 1976, c. 61, s. 38.

⁴ Rojbeyani-Muhammed Cemil, "*Mendeli fi't-Târih Kadîmen ve Hadîsen*", Mecelletu'l-Mecma' el-İlmî el-Kurdî, sayı: 27 (1980) s. 430.

⁵ el-Azzâvî, Abbâs, *el-Kakaiyye fi't-Târih*, Bağdat 1949, s. 4-5.

⁶ El-Hüseyni, *El-Cuzuru't-Tarihiyye li'n-Nusayriyye el-Aleviyye*, Kahire 1980, s. 36

Gerek Nusayrilik gerekse Kakailikte hulul inancı önemli bir yere sahiptir. Her iki gruba göre de Allah Hz. Ali'ye hulul etmiştir.⁷

Tenasüh

Her iki grup da tenasühe inanır. Onlara göre ruh bedeni terk eder ve başka bir şekilde ya da beden içinde ortaya çıkar. Kişinin dünyada yaptığı amellere göre tenasühe uğradıktan sonra alacağı biçim farklı farklı olabilir. Mesela onların inançlarını reddedip hakaret edenlerin alacağı yeni şekil inek, koyun, deve, kuş v.s. olabilir⁸.

Gizlilik

Nuseyriye de Kakailerde olduğu gibi akidelerinin gizli tutulması çok önemli bir husustur. Öyleki bu gizlilik ahd ve misak alınana başkasına açıklanamaz. Her ikisinde de kendi inançlarının sırlarının açıklanması için özel toplantılar yapılır. Bu toplantı grubun şeyhlerinden ve iki kefinden ya da iki şahitten oluşur. Kakailerde ise şehadet için kanunî vekil gerekir. Bu toplantılarda şahıs bu sırrı ya da gizliliği kabul eder.⁹

Bıyık

Ortak noktalardan bir diğeri de bıyık bırakma meselesidir. Her iki grubun taraftarları da mutlaka bıyık bırakırlar. Bıyık kesmek bidattir.¹⁰

Ayrıca Kakailer de Nusayriler gibi kendilerini Ehl-i Hak ve Ehl-i Tevhid olarak nitelerler.¹¹

Nusayriler ile Kakailer arasında her ne kadar çok sayıda benzer hususlar bulunsa da onları tek bir grup kabul etmek doğru değildir. Çünkü bunların ortaya çıkıp gelişiminde rol alan önde gelen şahsiyetler, doğdukları ve geliştikleri coğrafi ortamlar farklılığının yanında Nusayrilik aşırı Şîî bir mezhep iken, Kakailik, Şiilikten mütessir aşırı bir sufi harekettir.¹²

b- Bektaşilik

Bektaşilik, 13. Yüzyılda Kalenderlilik içinde teşekküle başlayıp 15. Yüzyılın sonlarında Hac-ı Bektaş-ı Veli ananeleri etrafında Anadolu'da ortaya çıkan bir tarikattır.

Bektaşiliği iyi anlayabilmek için tarihçesini iki döneme ayırabiliriz; 1, 13.yy'da başlayıp 14.yy'da gelişerek süren 15.yy sonlarına doğru uzanan teşekkül devresi, 2.si ise 16.yy başından yani Balım Sultan'dan zamanımıza kadar gelen ve asıl bilinen Bektaşiliği temsil eden devre.

⁷ El-Hatib, Ahmet Muhammed, *El-Harekâtu'l-Bâtuniyye fi'l-Alemi'l-İslami*, Amman trz, s. 345

⁸ Abdullah, Muhammed Ramazan. *Akidetu Nusayriyye*, Bağdat 1986, s. 67

⁹ El-Askeri Abdülhüseyin, *el-Aleviyye ve'n-Nusayriyye*, yrz. 1980, s. 57

¹⁰ El-Azzavi, *Tarihu Irak Beyne'l-İhtilaleyn*, Bağdat 1936, C.2, s. 183

¹¹ El-Askeri, *a.g.e.*, s. 96

¹² El-Azzavi, *el-Kakaiye fi't-Târîh*, s.100

Bektaşilik, 13.yy 'da Kalenderilik içinde teşekküle başlayıp 15.yy sonlarında

Hacı Bektaşî veli ananeleri etrafında Anadolu' da ortaya çıkan bir tarikattır.¹³ Tarikatın korucusu olarak bilinen Hacı Bektaşî Veli hakkında çok fazla bilgiye sahip değiliz. Horasan' da dünyaya geldiği bilinen Hacı Bektaşî Veli' nin doğumu, yetişmesi ve Anadolu'ya kadar ki hayatı hakkında güvenilir belgeler yok denecek kadar azdır. Bu bakımdan hayatının o dönemi ile ilgili söylenenler menakıbnameler, dolaylı belgelerden ve rivayetlerden derlenmiş genellemelerdir.¹⁴

Hacı Bektaşî Veli hakkında Birge şöyle diyor: “ Bektaş’ ın hayatını kısaca araştırmak, 13.yy'da küçük Asya'ya Hacı Bektaşî Veli adında bir adamın geldiğini makul ölçüde açıklığa kavuşturmuş görünüyor; Kırşehir yakınlarında sonradan kendi adıyla anılacak köye yerleşiyor; daha önce ki Türk yaşamının toplumsal ve dinsel pratikleriyle, az çok Ortodoks İslam'ın görüntüsünü, Orta Asyalı sufi Ahmet Yesevi'nin etkisini taşıyan bir tasavvuf sisteminde birleştiren genel Türkmen babaları hareketinin bir parçası oluyor; bu Türkmen kabileleri arasında zamanın azizi olarak yavaş yavaş genel bir kabul kazanıyor; müridler kazanıyor ve yönlendiriyor; çırağ kullanımı, lokma ve sema etmekte dahil olmak üzere basit bir ritüelin temellerini öğretiyor; kendisi özel bir başlık giyiyor ve bunu müridlerine de veriyor; ölmeden önce farklı yönlerdeki bölgelere öğretilerini taşıyacak halifelere atıyor ve gönderiyor.¹⁵ Abdal Musa, Sarı Saltuk ve Sayit Ali bu ilk misyonerlerdendi. Bunlar Türkçe konuşuyorlar ve dışsal İslam örtüsü altında eski İslam öncesi anelerin bir çoğunu koruyorlardı. Birge'ye göre “bu dervişler, tarikatlarının temel ilkeleriyle uyumlu olarak sürekli seyahat yaparlardı. Onlar için dünyadan el-etek çekmek ve yarını düşünmemek temel ilkeydi. Eğitimleri aşırı bir Alevi teolojisine yönelikti ve Türkmen kabileleri üzerindeki etkileri büyüktü. Şii öğretileri ve gizli sırlarıyla aynı zamanda politik durumda da bir faktördürlər.”¹⁶

Ahmet Yaşar Ocak da Bektaşiliğin Balım Sultan' la yeni bir döneme girdiğini şöyle ifade etmektedir: “Balım Sultan'ın faaliyet ve uygulamaları sonucunda Bektaşiliğin Kalenderilikten tam anlamıyla ayrılarak iyice derlenip toparlandığı, tarikatın merkezi olan Hacı Bektaş zaviyesine bağlı sağlam bir taşra teşkilatının kurulduğu muhakkaktır.”¹⁷

Baha Said da Anadolu' daki Türkmenlerin Şah İsmail' e olan sevgilerini şöyle ifade ediyor: “Halk, akın akın Erdebile koşuyordu”, “Yahu bu denli çile çekip oraya varacağımıza Kabe'ye gitsenize...” diyenlere karşı,

¹³ Ocak, Yaşar, *TDV İslam Ansiklopedisi, Bektaşilik md.*, İstanbul, 1989, c.5, s.373

¹⁴ Fıçlalı, Ethem, Ruhi, *Türkiye'de Alevilik-Bektaşilik*, İstanbul, 1991, s.52

¹⁵ Köprülü, Fuat, *İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1996, s.49

¹⁶ Birge, j.Kingstey, *Bektaşilik Tarihi*, Çev, Reha Çamuroğlu, İstanbul, 1991, s.56

“Biz, ölüye varmazok, diriye gideriz.” yanıtını veriyorlardı. Şu küçük tümcenin anlattığı açıklık o dönemlerdeki genel kanıların ve vicdanların en açık bir yorumudur. Hacı Bektaş nasıl bir Türk ise İsmail’inde öyle bir Türk olduğuna şüphe yoktur. Herhalde yüce Türk ruhunu çok iyi bilen birisidir. Hatayı mahlasıyla şiirler yazan bu “huruş” sahibi geç büyülmüş bir çekicilik ile tüm Türk illerinde seviliyordu.”¹⁸

Bu dönemde Anadolu’da mevcut diğer bir tarikat da Rafiziliktir. Özellikle Şah İsmail’in kaleminden kuvvet alan Rafiziilk de Anadolu’da hızla yayılmıştır. Zamanla bu iki tarikat birbiriyle çok sıkı ilişkiye girmiştir. Tarikatların ikisi de birbirinden etkilenmiştir.

Osmanlının bu tarikatlarla ilişkisi tarikatların Osmanlıya bakışıyla paralellik arz etmiş. Yani Osmanlı Rafiziliğe Bektaşilik kadar sıcak bakmamıştır. Rafizilik Osmanlıya karşı Şah İsmail tarafından kullanılan bir silah olmuş. Bektaşilik ise Osmanlının hep yanında olmuş. Fetihlere Osmanlı ordusuyla birlikte katılmış. Dolayısıyla Yeniçerilik ile Bektaşilik arasında sıkı bir ilişkisi olmuş. Fakat Erdebil tekkesinin çalışmalarıyla Anadolu’daki Türkmenler, Rafizilerin de katkısıyla bazı bölgelerde ayaklamaya başlamışlar. Yani Osmanlıya sıkıntı çıkarmaya başlamışlar. Diğer yandan çok geniş araziler de sahip olan bu tarikat toprak ve buna bağlı olarak zirai olarak da çok etkili olmaya başlamış. Bektaşiliğin bu yönü de Osmanlının dikkatini çekmeye başlamış.

Diğer yandan Yeniçeri birliklerinde de bozulma başlamış. Yeniçeriler bahşişler nedeniyle Osmanlı idaresine ve idarecilerine sorun yaşatmaya başlamış. Bu dönemde Bektaşiliğin bir tehdit olduğunu öğrenen ve Yeniçeriliği de gözden geçirilmesine inanan Osmanlı sultanı II: Mahmut tahta geçmiş. II. Mahmut Yeniçeriliğin yerine Eşkinici adında yeni bir birlik kuruyor ve yeniçeriliği lağvediyor. Yeniçeri Kışlası toprakla ateşe verilerek binlerce Yeniçeri öldürülüyor. Bu askeri birlik ortadan kaldırılıyor. Bundan sonra da Bektaşilik hakkında takibat başlıyor. Bunların da bir kısmı öldürülüyor, bir kısmı da sürgüne gönderiliyor. Bundan sonra Bektaşi dergahlarında Nakşi liderler görülmeye başlıyor. Böylece Bektaşilik ortadan kaldırılıyor. Daha doğrusu gizleniyor ve faaliyetlerine yer altında devam ediyor.*

İslam kültüründe önde gelen tarikatlardan biri olarak kabul edilen Bektaşilik ile Kakailik arasında da birtakım benzerlikler göze çarpmaktadır. Bunları kısaca sıralamak gerekirse;

- a) Bektaşilik de Kakailik gibi bir tarikattir.
- b) Her ikisi de Hz. Ali’yi aşırı yüceltirler.
- c) Namaz, Oruç, Hac ve Zekat gibi farzların edasında benzer uygulamalara yer verirler.

¹⁷ ocak, Ahmet Yaşar, *TDV İslam Ansiklopedisi, Bektaşilik md.*, İstanbul, 1992,s.374,.....

¹⁸ Baha Sait Bey, *İttihat Terakkininin Alevilik- Bektaşilik Araştırması*, Haz. Nejat Birdoğan, İstanbul, 1994,s.98

d) Evliya mezarlarını yüceltirler.

c-Kızılbaşlık

Kızılbaşlık, Türk tarihinin en önemli göç dalgalarından birisinin sonucu olarak ortaya çıkmış olan, temelinde Türk kültürü, vahdet-i vücud görüşünü benimseyen, fazla mezhep kaygısı taşımayan sufilikle yoğrulmuş yüzeysel bir müslümanlık ve yoğun Ehl-i Beyt sevgisi olan, sosyo-politik bir farklılaşma hareketidir.¹⁹

Sosyal olaylar, olgular ve oluşumlar, hiçbir zaman tek bir sebebe indirgenemez. Her hadisede, mutlaka birden çok etkin sebep vardır. Kızılbaşlık farklılaşmasının da, elbette İslam öncesi Türk kültürüne dayanan bir boyutu olacaktır. Türklerin İslam'la ilk tanıştıkları andan itibaren yaşadıkları serüvenin izlerini Kızılbaşlıkta bulmak hiç de zor değildir. Kızılbaşlığın teşekkül sürecinde toplumsal yapıyı özellikle konargöçerliği göz ardı ederek Kızılbaşlığı anlamak mümkün değildir. Kızılbaşların içinden çıktıkları ortam da oldukça önemli bir sebeptir. Osmanlı'nın, Akkoyunların, Karakoyunların devlet yapısı ekonomik durumu, o zaman diliminde mevcut olan dinsel anlayış biçimleri de Kızılbaşlık üzerinde etkili olmuştur. Bütün bunların ötesinde, Kızılbaşlık farklılaşmasına damgasını vuran iki önemli etken vardır: Erdebil tekkesi ve Osmanlı- Safevi mücadelesi.²⁰

Kızılbaşlık, Türk tarihinde, bir grubu, bir zümreyi ifade için ilk defa Safevi Devletinin kuruluşuna giden süreçte, Şah İsmail'in babası olan Şeyh Haydar (1488) zamanında kullanılmaya başlanmıştır. Türklerin zaman zaman kızıl renkli taç giydikleri bilinen bir husustur. Ancak, Şeyh Haydar, kendi tarafatarlarını diğer insanalardan ayrılmak için, onların on iki dilimli kızıl taç (Tâc-ı Haydarî) giymelerini istemiştir. Şah İsmail'le birlikte Kızılbaş

* Daha geniş bilgi için bkz. Fahroghi, Süreyya, *Anadolu'da Bektâşilik*, Çev. Nasuh Barın, İstanbul 2003, s.174-191.

¹⁹ Onat, Hasan, "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine", *İslamiyat*, sayı 3 VI (2003), s.111.

²⁰ Onat, *a.g.m.*, s. 112-113

kavramı, bir anlamda Şah İsmail'i ve Safevileri destekleyen Türklerin ortak adı hâline gelmiştir.²¹

Kızılbaşlık'ta en temel öğelerden birisi olarak tesbit ettiğimiz Ehl-i Beyt sevgisinin sadece Kızılbaşlara özgü olduğunu düşünmek elbette mümkün değildir. Türkler, İslam'la, Emeviler ve Abbasilerin zulmünden kaçan, kendilerini Ehl-i Beyt'e mensup olarak gösteren kimseler vasıtasıyla tanışmışlardır. İmam Zeyd'in oğlu Yahya'nın Horasan-Mâverâünnehir bölgesine sığınması, bunun en açık örneklerinden birisidir. Bu sebepten, Ehl-i Beyt sevgisi, Hz. Ali sevgisi Türklerin din anlayışına bir bütün olarak damgasını vurmuştur.²²

Sonuç olarak Kızılbaşlık Anadolu coğrafyasında Osmanlı Safevi mücadeleleri içerisinde Türk kültürü, vahdet-i vücud anlayışı ve Ehl-i Beyt sevgisi beslenerek diğer batini zümrelerden farklılaşarak yüzeysel bir müslümanlık olarak ortaya çıkmıştır. Kakailik İran sınırları ve Irak topraklarında Sufi'den beslenerek ve yoğun Ehl-i Beyt sevgisinde etkilenerek bir takım batini unsurlar barındıran Sufi bir oluşumdur. Olması itibariyle Kızılbaşlık, Anadolu'ya yakın Irak bölgesinde yerleşmiş Bektaşilik unsurlarının etkilenmiş olması da muhtemeldir.

Kakailik ile Kızılbaşlık arasındaki benzer noktalar

a) Kızılbaşlıkta olduğu gibi Kakailikte de Ehl-i Beyt sevgisinin özel bir önem kazandığı görülmektedir. Türklerin din anlayışında oldukça etkili olan Ehl-i Beyt sevgiyle alakalı olarak, bu sevginin sadece Kızılbaşlara özgü olduğunu düşünmenin mümkün olmadığını söyleyen Onat da, Türklerin, kendilerini Ehl-i Beyt'e mensup olarak gösteren kimseler vasıtasıyla İslam'ı tanıdıklarını vurgulayarak "Ehl-i Beyt sevgisinin genel olarak Türklerin din anlayışına damgasını vurduğu tespitinde bulunmaktadır. Ayrıca Onat'ın "Ehl-i Beyt sevgisinin derin tezahürlerini, bu gün Alevilik şemsiyesi altında mütalaa edilmek istenen tüm guruplarda, hatta bütün Türklerde açıkça görmek mümkündür."²³ şeklindeki tespitine de katılmamak mümkün değildir. Biz burada Ehl-i Beyt sevgisi noktasında, Kakailikle Kızılbaşlık arasında bir ayrıma gitmenin mümkün olmadığı gibi aksine bu sevginin ortak bir zemin oluşturduğu kanaatini taşımaktayız.

b) Genel olarak ibadetler hususunda oldukça hassas davranan Kakailerle Kızılbaşların, Muharrem ayının ilk on iki günü tutulan oruçta özel bir önem verdikleri görülmekle birlikte, diğer bazı ibadetler hakkında zaman zaman farklı uygulamalara gittikleri de ifade edilmektedir.

²¹ İsamail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1998

²² Fıçlalı, Ethem, Ruhi, *a.g.e.* s. 89. ; Onat , *a.g.m.* , s.125

²³ Onat, Kızılbaşlık Farklılaşması, 125.

c) Din anlayışlarında görülen benzerliklerin yanı sıra Kakailerin, bıyık ve sakallarını kesmekten sakıncaları ayrıca sosyal hayatlarında boşanma müessesesine fazlaca itibar etmemeleri gibi bir takım noktalarda aralarındaki benzerliklerden sayılabilir.²⁴

d-Şebek

Şebek Türkmen kabilelerinden olup, Anadolu'dan göç edip inançlarını muhafaza ederek Irak'a yerleşmişlerdir.²⁵ Başka bir görüşe göre Şah İsmail'e karşı gelen Özbeklerdendirler. Şebek Han, Özbek Kralı olup 303/916 yılında Horasan'da şehit edilmiştir. Ordusundan pek çok asker öldürülmüştür, diğerleri de dağılıp yayılmışlardır. Şebekler Türk olduklarını şu sebeplere dayanarak vurgularlar:

a)Şebek köylerinin adları çoğunlukla Türkçe'dir.

b)Dini kitaplarının tamamı Azerbaycan Türkçe'siyle yazılmıştır. Dini eserlerinden bazıları; Buyruk Teheri, Niyâzî, Miratü'l-Makasid ve el-Menakib'dir.

c)Dini törenlerinde okudukları şiirler Türkçe'dir. Bazı şairleri; Şah Hatayi, Nesimi, Hilmi Dede, Seyit Nizam oğlu Dilsöz'dür. Bu şairlerin hepsi de Türk'tür.

d) Şebeklerin akidesi de Türk olduklarını gösterir zira Kızılbaş ve Bektaşilerle çok fazla ortak yanları vardır.

e)Köylerinde Türkmenlerin çoğunlukta yaşaması, aynı örf ve adetleri paylaşmaları, ortak folklorleri, kızlarını yalnızca Türkmen erkekleriyle evlendirmeleri, Türkmenlerden başkasına kız vermemeleri Türkmen olduklarının kanıtıdır.

f)Bıyık bırakmak sadece Türklere ait bir adettir. Şebekler eskiden beri bıyık bırakırlar.

g) Şebeklerde Hacı Bektaş Veli pir kabul edilir ve önem verdikleri büyüklerdendir.²⁶

Şebek Akidesi

Bugünkü Şebekler, Bektaşilerin isim değiştirmiş şeklidir.¹³ Mezhebi açıdan Şîî'dirler. Ancak şeriatın kurallarını tevil ederek gizli yaparlar. İbadeti, namazı, orucu, haccı ve zekatı terk ederler. İçkiye düşkündürler.

Şebekler Allah'ın varlığına ve tebliğine şüphesiz inanmaktadırlar. Onlara göre Allah birdir, Muhammed Allah'ın Resulüdür, Ali ise Allah'ın bir velisidir.²⁷ Hz. Ali'yi çok yüceltirler ve dualarında sürekli olarak "Elif, Allah; mim, Muhammed; Ayın, Ali" derler. Bektaşiler de aynı şekilde Hz. Ali'yi yüceltmektedirler.²⁸

24 es-Sarraf, Ahmed Hamid, Şebek, Bağdat 1954, s.243-244.

25 Es-Sarraf, a.g.e., s.19

26 Seyid Abbas, Seyid Şemseddin, "eş-şebek", Mecelletu'l-Eha,1971,s.6

İnançlarından biri ise “Kırkların” (Abdalların) her Cuma ve Pazartesi Sincar’da bir mağarada toplanmalarıdır. Kırklar meclisinin başkanının Hz. Ali olduğuna inanırlar.²⁹

Şebeklerin İbadetleri

a- Namaz

Şebeklerin namazları diğer Müslüman grupların namazlarına benzemez. Pirin evinde Cuma günleri halka şeklinde oturarak namaz kılarlar. Pir, Gülbank denilen bir şiirden bölümler okumaya başlar. Delil ise ezberlediği bazı sözleri Pir’den sonra okumaya başlar. Daha sonra Pir onlara secde etmelerini emreder. Dua okur. “Vilayet ve tecelli kabul edilsin. Muratlara ermek kolaylaşsın. Hacı Bektaş Veli’nin ve Erdebil’den gelen Kızıl Şeyhleri’nin sırrını sır eder. Bize bu tarikatı öğretenlerin ruhuna vasıl Allah, Muhammed, Ali”.

Çocukların yedi yaşından önce Cuma namazına katılmaları yasaktır. Çocuk yedi yaşına gelince Baba’ya götürürler. Baba’nın eli üç kez öpülür. Baba çocuğun beline bir kemer kuşatıp yedi düğüm atar. Çocuk ise Kırklara işaret olarak kırk kuruş ve kırk yumurta sunar. Baba ona Gülbank okur ve böylece çocuk namazlara katılmaya hak kazanır.

b- Oruç

Ramazan ayında oruç tutmazlar. Muharrem ayının ilk dokuz gününde oruç tutarlar.. Hz. Ali Ramazan ayında öldürüldüğü için Ramazan orucu tutmazlar. Daha da aşırıya giderek şöyle derler: “Ramazan’ın eşeği çamura düştü. Biz onu kurtarıncı bizi oruç tutmaktan muaf tuttu”.

c- Zekat

Zekat vermezler. Ancak ekinlerinin beşte birini peygamberlerin soyundan geldiklerine inandıkları bazı seyyidlere verirler.

d- Hac

Şebekler Hacca gitmezler. Kerbela ve Necef’te bulunan imamlarını ziyaret ederler, Kerbela’ya yedi kez giden Hacca gitmiş sayılır.

Şebeklerin Özel Dini Günleri

²⁷ Es-Sarraf, *a.g.e.*, s.25

²⁸ Seyid Abbas, Seyit Şemseddin, *a.g.m.*, s.7

²⁹ İnanışa göre “Kırklar “ın adına sadece Salman Farsi bilmektedir. Peygamber efendimiz,onların toplandıkları yerin kapısına gelerek kapıya vurmuş,”kim o?” diye sorulmuş.”ben Muhammed’im” demiş; fakat kapıyı açmamışlar. Tekrar vurmuş, “kim o?” diye seslenmişler.”benim, Allah’ın Resülü” yine kapıyı açan olmamış. Üçüncü kez kapıyı vurmuş,”kim o?” denmiş. “benim, fakirlerin fakiri.” O zaman Salman Farsi Kapıyı açmış. Peygamber Efendimiz içeri girince, başlarında Hz. Ali’nin bulunduğu dokuz otuz dokuz kişi görmüş. Ali Salman’da bir salkım üzüm istemiş ve bu üzümün suyunu sıkmış. Herkes bu sudan içince, birden kollarından kan akmaya başlamış. Dönüp Muhammed’e “bizim tarikatimizden memnun musun?” diye sormuş;o da éevet” demiş ve Kırklardan biri olmuş.

a- Yılbaşı Gecesi

Her sene Aralık ayının son gecesinde başlar. Tören şu şekilde olur; pir özel bir odada oturur. Rehber, köy halkını toplar. Pir olduğu odaya onar kişilik gruplar halinde girerler. Odanın “Astana” denilen eşiğine yüz sürerler. Odada bulunan kandile karşı yüz çevirerek pirin önünde tekrar yüz sürerler. Pirin yanına gelen her şahıs beraberinde bir horoz, şarap ve üç ekmek getirmek zorundadır. Rehber, hazır bulunanlara yere uzanmaları için işaret verir. Pir bunların sırtını sıvazlar ve gülbank okur. Bu tören akşam yapılır. Gece olunca okunmuş bıçağı alan tıgıcı horozları tığlar. Daha sonra yemekle beraber şarap içilir, bendir çalınır ve nutuklar söylenir.

Bu kutlamaya katılmayanlarla selamlaşmazlar. Cuma gecesi namazına katılmalarına izin verilmez.

b- Rızalık Alma

Bu gecede küskün kişiler birbirlerinden özür dileyerek barışırlar. Küskünler, Cuma gecesi güneşin batımından bir saat önce pirin evinde toplanırlar. Bu gecede her kişi bir yemek pişirir ve pirin evine getirir. Pir konuşma yapar ve sonra barışmalarını emreder. Daha sonra onları yüksek sesle namaza çağırır. Küskünler de dizleri üzerinde çökerek pirin önünde otururlar. Pir “Yüz sürmek için eğilen başlarda acı duyulmaz.” der ve namaza başlarlar.

c- İtiraf Gecesi

Bu gecede Şebekler Baba’ya gider ve yaptıkları suç ve günahları, hataları itiraf ederler. Baba ise rehberin eşliğinde özel olarak gülbank okur. Pir onları affeder. Böylelikle günah işleyen Şebek arınmış olur.

Şebekler’in Tarikata Giriş Törenleri

Şebekler eşi ile birlikte kardeş olmak için eşli bir kardeş edinir. Bu dört kişi kırk gün beraber olurlar. Ruh ve cesetlerin birleşmesi ve dördün bir olması, birin ise sır olması için yapılır. Daha sonra Pir’in yanına üç yaşında bir koyun ve kırk şişe şarap alınarak gidilir. Bir sığır kesilir ve köy halkına dağıtılır, sonra seksen eren koyunu yemek için gelirler. Daha sonra Pir oturarak çevresine seksen ereni alır. Şebekli, karısı, arkadaşı ve arkadaşının eşini alarak gelir. Ellerine dört kadeh verilir. Pir bir kaside okur ve böylece tarikate kabul töreni tamamlanır.”³⁰

Şebek ile Kakailik’te benzeşen Yönler

a) Şebek Hz. Ali’yi yüceltip İlah derecesine getirirler. Kakailikte de öyledir.

³⁰ Et-Tâî, Kemalettin,, “KuzeyIrak’ta İnanç Grupları ve Bunların Anadolu Halk İnançları ile İlişkisi” ,Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 6, 1998,s,148-149.

b) Kakailer gibi namaz, oruç, hac gibi ibadetleri tevil ederek kendilerine göre uygulurlar.

c) Zekat vermezler,¹⁴ Hac için Kabe'ye gitmezler. Ancak bazıları Necef ve Kerbela'da kutsal saydıkları yerleri ziyaret ederler.¹⁵

d) Sakal ve bıyığı kesmekten sakınırlar. Zira büyük ve affedilmez günah olduğu kabul edilir.¹⁶

e) Kakailikteki gibi Şebeklilerde de boşanmak nadiren görülür, Şebekli eşini çok zorunlu bir neden olmadıkça boşamaz.¹⁷

f) Şebek ve Kakailerin en önemli özellikleri sır tutmaktır. Akidelerinin sırrını hiçbir kimseye itiraf etmezler.

g) Pir, rehber, hizmetçi, kapıcı gibi dini mertebeleri vardır.

Şebek ve Kakailik arasında tüm bu benzerliklere rağmen birtakım farklılıklar da yok değildir. Örneğin;

a) Şebeklerde içki içilir ve bu akidelerinin bir parçasıdır. Tören ve namazlarından ibadette esastır.¹⁸ Kakailikte ise içki haramdır.

b) Şebekli hatasını ya da günahını itiraf eder. Baba, Pir-Şeyh onu bu hatadan kurtarabilir.

c) Üçleme akidesine sahiptirler. Hepsi de (A) Allah, (M) Muhammed, (A) Ali kesintisiz zikir ve dualarında tekrarlarlar.¹⁹

d) Yılbaşı gecesi, onlarda da dini ve kutsal gecedir.

e) Haram saydıkları Muharrem ayının ilk on günü içinde matem ve ağıtları oluştururlar. Ağlarlar, ağlaşırlar, dövünürler ve özel ezgilerini söylerler.²⁰

Şebek'in Yerleşim Bölgeleri

Şebekliler, sınırları Hazar nehrinden batıdaki Telkif kasabası, kuzeydeki Şeyhan kasabası, güneyde Musul arasındaki uzanan bölge üzerindeki köylerde yaşarlar.²¹ Ancak çoğu Süleymaniye ve Erbil illerine yerleştiler. Bir kısmı ise Süleymaniye illerine bağlı Bayıncan ve Tekiye toplu sitelerine yerleşti. Bu siteler

¹⁴ Zekat , tarım ürünlerinden Humus (beşte bir) adı ile verirler .

¹⁵ es-Sarraf, *a.g.e.*, s. 197

¹⁶ es-Sarraf, *a.g.e.*, s. 227

¹⁷ Seyit, Şemsettin, Seyit Abbas, *a.g.m.*, sayı 3-4 (1973) s. 6

¹⁸ Hasbak, Şakir, *Irak Şimali*, s. 493

¹⁹ Es-Sarraf, *a.g.e.*, s. 47-48

²⁰ Es-Sarraf, *a.g.e.*, s. 98

²¹ Hemen hemen 50 köye dağılmışlardır. Bu köyler Kara Yatak, Kibirli, Kara Koyunlu, Bedeni Kebir, Bastamlı Kebir, Bastamlı Sağır, Hazne Bent, Orta Harap, Kara Tepe, Tez Harap, Kara Sur, Zehra Hatun, Toprak Ziyaret, Şemsiyet, Telyara, Bavat, Keçeli, Çilehan, Selamiye, Yermenge, Babanit, Şerihan, Tel Akubi, Berhalan, Ömergan, Ali Raş, Menare Şebek, Başibe, Tahrava, Bizvaye, Topzuva, Sebes, Ebu Carbuva, Duriş, Biboğ, Haraba Sultan, Abbasiye, Horşit, Başara, Bezire Elbek, Bisan, Terceli, Ömer Kayacı, Ecnehi, Hıdır, Yarime, Şeyh Ümit, Kadiye, Sade Niheva'dır.

Kerkük-Süleymaniye yolu üzerindedir. Diğer kısmı ise Erbil ilinin kuzeyindeki Harir bölgesinde bulunan sitelere, yine aynı ilin güneyindeki Kuveyr ilçesinin etrafında yerleşmişlerdir.²²

B. KAKAİYYE’NİN DOĞUŞU VE TEŞEKKÜLÜ

1. Kakaiyye’nin Doğuşunda Etkili Olan Unsurlar

a- Dini ve Batını Faktörler

Kakailik tarikatı, ilk olarak 7./13. asrın sonlarında Barzanca köyünde doğan Sultan İshak tarafından sistemleştirilmiştir. Bu dönem, Abbasi Devleti’nde felsefi, mezhebi, siyasal ve genel olarak sosyal çekişmelerin doruğa ulaştığı ve Abbasi halifelerinin, devletin parçalanma sürecine karşı koyamadıkları döneme denk gelmektedir. Bu dönemde Kakailiğin merkezi konumundaki Şehri Zor bölgesinde başta Batınlık olmak üzere farklı dini hareketler hız kazanarak yayılmaya başlamıştır. Ayrıca bu bölge ve çevresinde bulunan Türk, Fars ve Kürt gibi farklı kültürel ve etnik kökenli unsurlar arasında mezhebi çekişmelerin yanı sıra etnik çatışmalar da süre gitmekteydi. Kakailik böyle bir ortam içerisinde ortaya çıkmış ve Sultan İshak tarafından sistemleştirilerek yayılmasına çalışılmıştır. Sultan İshak, fıkıh, felsefe ve ilahiyat okumuş büyük bir alim olarak birtakım önde gelen din adamlarını etkisi altına alarak onların ilgi ve sempatisini dinin bu yorum ve anlayışına çekmeyi başarmıştı. Bu alimler arasında özellikle tanınmış bir imam ve hatip olan Abidin b. Molla Nura Alcaf (ö.783/1381) vardı ki bu şahıs önceleri Kakailiğe sempati duymuş ise de daha sonraları Kakailiğin batını faktörlere dayanarak tenasuh inancını savunduğunu gerekçe göstererek Kakailiğe karşı çıkmış ve reddiye anlamında birtakım şiirler yazmıştır.

Sultan İshak Kakailiğin temelini oluşturan görüşlerini Serencam²³ adlı hacimli bir eserde toplamıştır. Bu eserde Kakailiğin şartları, ibadet kaideleri, farizaları, öğütler, Kakailiğin önde gelen rehberleri ve geçirdiği

²² Şuvani, *a.g.e.*, s. 164. Ayrıca 24.07.2003’te Kerkük’te Hicri Dede’nin oğlu Faik Dede ile yaptığım görüşmede, tarikatlarının ne olduğunu sorduğumda Bektaşî olduklarını, etnik köken olarak da Türkmen olduklarını ifade etti. Ayrıca çocuklarının isimleri de Türk isimleriydi. Ona tarikatlarının ibadet ve törenlerini hâlâ yerine getirip getirmediğini sordum. O dede olduğunu kabul etti, ancak diğer Müslümanlar gibi beş vakit namaz, oruç, Hac ve zekat ibadetlerini yerine getirdiklerini, dolayısıyla Kakailiğin ilkelerinden uzaklaşarak çevrelerindeki diğer Müslümanlara benzediklerini ifade etti. O, artık evlilik, cenaze töreni gibi merasimleri diğer Müslümanlar gibi yerine getirdiklerini; hatta onlara kız verip kız aldıklarını bile söyledi Kendisi ile birlikte Musalla mezarlığındaki dedesi ve babasının mezarına gittiğimizde mezar taşının üstündeki eski Türkçe yazı dikkatimi çekti.”

²³ Serencam ; Bu kitap Sultan İshak ile tabilerinin en önemli eseridir. Doğulu büyük yazar Minoriski bu dini kitabın bazı bölümlerini 1843 yılında İran’a yaptığı seferlerin birinde bulmuş, daha sonra bunları Farsça olarak yayınlamıştır. Bu kitap, bu taifenin dinsel tarihini içermektedir. Kitap altı bölümden oluşmaktadır.

1. Yedi Melek Devresi	2. Meleklerin kavli
3. Kilim ve Gül	4. Kırk Melek
5. Abidin Caf	6. Serencamın Parçaları

tüm devreler anlatılıp açıklanmaktadır. Ayrıca, Allah'ın kainatı ve insanoğlunu nasıl yarattığı hakkında bilgiler de yer almaktadır.²⁴

Sultan İshak kendisine bağlı olanlardan sahip oldukları akideyi gizli tutmalarını, kesinlikle dışarıya ifşa etmemelerini istemiştir. Çünkü insanlar ilahi gerçeği bilmediklerinden dolayı, bu akidenin müritlerin kalbinde bir sır olarak kalması gerekmektedir.²⁵ Din ve itikat sırlarını söylemezler. Zira sırları derin sırlardır. Bu sırları kendi kadınlarına bile söylemezler. Çünkü onlara göre kadınların aklı zayıftır. İradeleri de öyle zayıf ki bu sırlar onlara kesinlikle emanet edilmez.²⁶ Kakailer de sır tutmayı kendi akidelerinin bir gereği sayarlar. Bu da onların dini akidelerinin en önemli unsurudur. Hiçbir şekilde bilgilerini vermezler, sır saklamakla tanınırlar.²⁷ Kakailerin alimleri ile şeyhleri dini toplantılarında mensuplarını hiçbir sırrı ifşa etmeme hususunda öğütler ve onlara Kakailiğin akaidinin sırrını yabancılara ifşa ettikleri takdirde, Cenab-ı Hak tarafından cezalandırılacakları ve onun öfkesine maruz kalabileceklerini söyleyerek onları uyarırlar.

b-Sosyal-Kültürel Faktörler

O dönemde Sultan İshak hem Şafii mezhebinden Şehri Zorlu Molla İlyas ile mücadele etmiş hem de toplumdaki olumsuz davranışlara karşı çıkarak mezhebi ayrımcılıkların üzerine gitmiştir. Sultan İshak adetler ve örfler hakkında önemli görüşler dile getirerek toplumun dirlik ve düzeni için herkesin eşit olmasının gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca zengin fakir ayrımcılığına son verilmesi gerektiğini söyleyerek tanasüh yolu ile kuvvetli ve zayıf arasındaki farkı ortadan kalkması gerektiğini belirtmiştir. O düşüncelerinde insanın yüceliğini kendisine rehber edinmiştir. Allah'ın temiz bir ruhu fakir ya da zengin ayırımı yapmaksızın her insana verebileceğini, temiz bir ruhun her insanın bedenine girebileceğini belirtmiştir. Kakailiği karşı olanlara seslenirken bilhassa ilgiyi Kakailiğin eşitlik anlayışına çekmeye çalışmıştır. Bu çağrı neredeyse tüm mezhebi törenlerde tekrarlanır.²⁸ Sultan İshak yabancıların barınağı ve yoksulların yurdu olan Şehrizer'da ve çevre bölgelerde büyük bir hakimiyet kurdu. O dönemde çok sayıda kişi Kakailiği benimsedi. İnsanların Kakailiğe katılmalarında Sufi tarikatının etkisi büyüktü. O dönemde Sufilikte ilim sahibi olmaktan zühd ve ibadet daha önemliydi ve bu husus birçok insan için yerine getirilmesi daha kolay bir durumdu.²⁹

²⁴ Bu bilgiler Kakai aşiretinin başkan yardımcısı Avukat Casim Kakai'den 17.12.2003 tarihinde Tavuk ilçesinde şifahi olarak alınmıştır.

²⁵ Kakailer göre "Bizim yolumuzda olmayanlara kitabımızı göstermek haramdır. Ancak ehlimizden olanlar belki bakabilir; kelimimizi da sadece ona inananlar taşıyabilirler. Sözlerimizi, inanmayan kişilere aktaran kişiler cehennemliktir. Bkz. Şuvani, Kerim Necim, *Kakaiyya Usuluhâ ve Tarihuhâ*, Bağdat 1984, s.154

²⁶ El-Askeri, Abdülhüseyn, *el-Aleviyye ve 'n-Nusayriyye*, 1980, s.57-58

²⁷ Rojbeyani, *agm.*, s. 43; ayrıca bkz. Azzavi, *Kakaiyye fi't-Tarih*, s. 30.

²⁸ Kakailerin başkan yardımcısı Avukat Casim Kakai ile yaptığım röportajdan.

²⁹ El-Azzavî, Abbas, "*Mevlana Halit Halifeleri*" Kürt Bilim Kurumu Dergisinde yayınlanan araştırma, 1974, II/1, s. 198.

Kakailikte fertler arasında tam bir yardımlaşma vardı. Zira Kakai Kakai'nin kardeşi, birinin evi herkesin evi, malı da herkesin malıdır. Birlik ve beraberlik içinde yaşarlar. Ailenin bir ferdi olduğunda herkes onunla olur. Biri de evlendiğinde herkes ona koşar hediyeler verir. Bir Kakai başka bir Kakainin malına göz dikmez, onu çalmaz. Bu helal değildir. Hiçbiri ötekini sözlü ya da fiili olarak korkutmaz.³⁰

Kerkük bölgesi, mücavir köyler (Çemçemal, Karahasan) ve çevre bölgelerde Kakiliğin yayılmasının çeşitli sebepleri vardı. Bu sebeplerden biri Osmanlı Devleti'nin Kakai liderlere büyük destek vermesi, bir diğeri ise onlara geniş tarım arazilerinin verilmesiydi. Liderleri Kerkük merkezinde yerleşerek Osmanlı hükümdarıyla yakın ilişkiler kurdular ve devletten büyük imtiyaz ve ayrıcalıklar aldılar. Bu husus insanların Kakailiğe geçmesinde önemli bir faktör oluşturdu.³¹ Bu açıdan Kakailer yönetimle yakın ilişkiler içinde olmuşlar ve hiçbir zaman ona karşı gelmemişlerdir. Bu durum onları güçlendirmiş, yaşam düzeylerini daha iyi bir hale getirmiştir. Bu durumları onların sahip oldukları inanışların yayılmasında önemli rol oynadı. Sonra Hanekin gibi başka bölgelere yayıldılar. Oradaki tarım alanlarına hakim oldular, zamanla onlardan büyük sayıda aileler köy ve şehirlere yöneldiler.

Buna benzer göçler Kakailiğin bir çok bölgeye yayılmasına imkan sağladı. Çok sayıda Kakai diğer aşiret ve kabilelerle yakın ilişkiler kurarak insanları kendi saflarına çekmeyi başardı.³²

2- İlk Kakai Fikirlerinin Ortaya Çıkışı

Sultan İshak henüz ortaya çıkmadan bu hareketi kurma fikrini ilk olarak ortaya atan Şah Hoşin ise de³³ gerçek kurucusu Sultan İshak'tır.³⁴

İlk Kakai fikirler Havraman ve Şehri Zor'a Şah Hoşin taraftarları kanalı ile ulaşmıştır. Şah Hoşin hayatta iken taraftarlarına Tanbur³⁵ sesi duyulduğu zaman, onun halifesinin ortaya çıkacağını söylediğinden ötürü,

³⁰ El-Azzavi, *el-Kakaiyye fi't-Tarih*, s.71

³¹ El-Azzavi, *a.g.e.*, s.39.

³² Şuvani, Kerim Necim, *a.g.e.*, s. 27-29.

³³ Şah Hoşin: Gerçek adı; *Serenca* adlı eserde Mübarek Şah b. Celale Hatun El-Loristanî olarak geçer. Bu eser Kakailik'te mukaddistir. Rivayete göre Loristan hakimi Merza Aman'ın Celale Hanım adında bir kızı vardır. Çok güzel olan Celale hanım bir gün uyarken bedenine ilahi bir nur girer. Bu olaydan sonra mucizevi bir şekilde hamile kalan Celale Hanıma babası, zina yaptığı zannıyla, kızarak katlini emreder. Kardeşleri onu öldürmek üzere uzak ve tenha bir yere götürürler ancak bu sırada küçük kardeşi ona merhamet eder ve diğer kardeşlerinden kız kardeşlerini öldürmeyip yabani hayvanlara yem olarak ıssız yerde bırakmalarını ister. Ancak kardeşlerinden biri kızkardeşinin yanında kalır ve öteki kardeşlerinden babalarına dönmelerini ister. Kardeşler dönünce, kız kardeşlerinin ayak ve ellerini bağlar ve kılıcını çeker; ancak tam o esnada gayıptan bir ses gelir: "Kız kardeşin temizdir, karnındaki çocuk ise Allah'ın bir nurudur. O, yakında doğacak ve insanlara hayır ve adalette rehber olacaktır." Erkek kardeşi bu çağrıyı duyunca, kalbine korku girer ve kız kardeşinin ellerini ve ayaklarını öpmeye başlar. Af diledikten sonra baba evine dönerler ve ailesine olayı anlatırlar. Babaları, bu durumun Allah'ın bir emri olduğunu belirttikten sonra kızını affeder. Daha sonra çocuk doğar ve Mübarek Şah yani Şah Hoşin adı verilir. Ardından Kak Rıza isminde bir kişi Celale Hatun'a gelir ve ona "Allah sana Mübarek Şah'ı hediye etti. Yakında insanları doğruluk ve hakka davet edecek." der.

³⁴ Boreki Sıddık, *Tarihu'l-Edebi'l-Kurdi*, İran 1982, C. 1, s. 79-80.

³⁵ Boreki Sıddık, *Ulema Yarsan*, Tahran, 1982, s. 27.

Hoşin'in tabileri tanbur sesini beklemişlerdir. Serket³⁶ köyünde bir ağaç altında beklerken, tanbur sesini duyduklarında, zuhur zamanının geldiğini anlarırmış. Vaat edilen Baba Navus El-Caf 5./11. asırda yaşadı. Asıl adı İbrahim b. Ahmet olup, lakabı Navus'tur. Navus lakabı ile tanınan bu zat, garip ve anlamsız şeylerden söz ettiğinden dolayı insanlar tarafından deli olarak kabul edilirdi. Bu yüzden ona Deli İbrahim denmiştir. İbrahim b. Ahmet, Serket'te doğdu. Çoğu Baba Hoşin'in³⁷ tarafatarlarından oluşan insanlar ona katıldı. Ancak kayda değer bir şey yapamadı. Ölümünden sonra ona bağlı olanlar Havraman topraklarına taşınarak tarım ve ziraatle uğraştılar. Ancak bölgenin ileri gelenleri ile çatıştıklarından orada uzun süre yaşayamadılar. Daha sonra Barzanca bölgesine göç ettiler. Orada Şeyh İsa Barzancı onları konuk etti. Kendisi o bölgenin önde gelen reislerindendi. Hoşin'in tabileri Barzancı'nın yanında kalmaya karar vererek onun muridi oldular. Bunlar Davut, Bünyamin ve Musa adında üç kişiydiler.³⁸

Şeyh İsa'nın Muhammed Nur ve Seyyid Musa adında iki kardeşi vardı. Şeyh İsa ile kardeşleri Hac farizasini yapmak üzere Hac yolculuğuna çıktılar. Hac'dan sonra kuzeyden dönerek Irak'a doğru ilerlediler. Barzanca bölgesine vardılar. Bir gece Seyyid İsa Hz. Peygamberi rüyasında görür ve peygamber efendimiz ondan orada kalmasını ve bir mescit yapmasını ister. Bu rüya üzerine iki kardeş Barzanca köyünde kalmaya karar verirler. Ancak Muhammed Nur, Hemedan'a dönmeyi tercih eder. Kalanlar ise o topraklara yerleşir. Bu topraklar Şeyh Halit'e ait topraklardır. Şeyh Halit, Şeyh Muhammed Tacu'l-Arifin Ebi'l-Vefa'nın torunudur. Mezarı Barzanca yakınındaki Bostin köyündedir. Şeyh Halit bu toprakların Şeyh Musa ve İsa tarafından kullanıldığını duyunca sevinir. Onlara bu toprağı hediye eder. Bu topraklar yerleşim bölgelerine yakındı. Şeyh Halit kızını Şeyh Musa ile evlendirmiştir.³⁹ Daha sonra Ağceler⁴⁰ bölgesine giderler. Burada davette bulunurken Şeyh Musa suikaste uğrayıp öldürülür. Seyyid İsa el-Barzancı haberi duyunca Musa'yı Barzanca'ya götürüp oraya defneder. Ardından Seyid İsa kardeşinden kalan dul yengesi Fatma ile evlenir ve kendisinden Abdülkerim, Seyid Muhammed, Seyyid Tarık, Seyyid Mirsur, Seyid Visaliddin, Sultan İshak, Kemalettin, Cemalettin, Abbas, Bayezid, Hüseyin ve Hasan adında on iki oğlu olur.⁴¹

Kakai kaynaklara göre Şeyh İsa'nın ilk eşi Gazavi kabilesindendir. İlk eşinden üç oğlu olmuştur. Oğulları Şeyh Abdülsettar, Seyit Abdülkerim ve Seyit Abdülkadir'dir. Rivayete göre Şeyh İsa yaşlılığında bir gün üç derviş tarafından ziyaret edilmiştir. Bu dervişler kendisinden tekrar evlenmesi konusunda ricada bulunurlar. Şeyh İsa çok yaşlı olduğu için tekrar evlenmeyi uygun görmeyip dervişlerin ricasını nazikçe geri

³⁶ Serket; Havraman bölgesinde bir köy adı olu Süleymaniye kentinin kuzey batısında yer alır.

³⁷ Bu konuşma Irak'taki Kakai aireti başkan yardımcısı Casim Kakai ile 17. 12. 2003 tarihinde yapılmıştır.

³⁸ Boreki Sıddık, *Ulema Yarsan*, Tahran 1982, s. 37

³⁹ O bölgede Halit Fatma adı ile bilinir. Mezarı Barzanca'dadır.

⁴⁰ Ağcılar; Çemcemaş ilçesine bağlı bir kasaba olup Çemcemaş Kerkük şehrinin 30 km kuzeyindedir.

çevirir. Ancak bir süre düşündükten sonra ikinci kez evlenmeyi uygun görür. Şeyh İsa, Hüseyin Bek'in güzel ahlak ve takvası ile ün kazanmış olan kızı Deyrak Hatun ile evlenmek ister. Hüseyin Bek çok sert bir mizaca sahip biridir ve Zahîrî mezhebine mensuptur. Bu nedenle Şeyh İsa'nın bu isteğini reddederek gelen araçların öldürülmesini emreder. Ancak dervişler öldürüldükten hemen sonra tekrar hayata dönerler. Bu olay, dervişlerin mucizeleri anlaşılana kadar iki-üç defa tekrarlanır. Hüseyin Bek yaşanan olaylardan sonra kavminin ileri gelenlerine danışarak Şeyh İsa'nın kendi kızı ile evlenmesine razı olur. Fakat bu evliliği istemediği için çok ağır şartlar ortaya koyar. Tekke ile kendi evi arasındaki yolun çok kıymetli eşyalar ile döşenmesini, buna ek olarak da üç gün içerisinde altın yüklü bin katır ve bin atın kendisine verilmesini ister.

Hüseyin Bek'in istekleri üzerine üç derviş yola çıkarlar ve ertesi sabah bütün isteklerini yerine getirmiş olarak geri dönerler. Böylelikle Mir Muhammed'in istekleri gerçekleşmiştir ve evlilik için hiçbir engel yoktur. Mir Muhammed'in kızı Deyrak Hatun ile Şeyh İsa evlenir. Evliliğin üzerinden bir yıl geçtikten sonra 671/ 1272-1273 yılında Seyit İshak dünyaya gelir ve günümüze kadar gelen Kakailiğin tarihçesi başlar.⁴²

3- Kakailiğin Teşekkülü

Zaman geçmektedir ve Seyit İshak büyüüp genç bir birey olmuştur. Seyit İshak'ın gençlik dönemlerinde babası Şeyh İsa'nın tekkesinin bakım ve onarımına ihtiyacı vardı. Tekkenin tavanının güçlendirilmesi için kullanılacak tahta yetersiz olunca Şeyh İsa düşünmeye başlamıştır. Babasının düşünceli halini gören Seyit İshak duvarlardan birinin üzerine çıkar ve büyük kardeşine (ağabeyine) “uzat kardeşim” diye bağıır. Tahta parçası kendiliğinden uzar böylece eksik tahta ihtiyacı giderilmiş olur.

Seyit İshak'ın bu mucizesi babası ve olayı gören herkes tarafından takdirle karşılanınca ağabeyi ona kin tutmaya başlar ve kıskançlıkla yaklaşır. Gerçekleşen olaylar dervişler tarafından anlatılarak insanlar arasında yayılır.⁴³

Babaları Şeyh İsa'nın vefatından sonra kardeşler arasında bir ihtilaf başlar. Özellikle kardeşleri babalarının hilafetini üstlenmek isteyen İshak'a karşıdır. Bu ihtilaf mirastan kaynaklanmaktadır. İshak ise uzaklaşmayı tercih eder; ancak anasından üç şey ister: Babasının seccadesi, yemek masası ve tenceresi. Bu eşyalar ise babasının tekkesine aittir. İshak yanında Davut, Bünyamin ve Musa adındaki üç dervişle eşyaları alıp gider. İshak'ın annesi Hatun Deyrak İshak'ın kardeşlerine İshak'ın aldığı eşyaların Şeyh İsa ailesinin onur ve gururu olduğunu ve ne pahasına olursa olsun geri getirmelerini ister. Bir rivayete göre kardeşleri İshak'tan eşyaları aldıktan sonra Barzanca'yı terk etmesini talep etmişlerdir. İshak oradan Pirdivar'a tabileri ile birlikte gider. İshak. Barzanca'yı terekedince, diğer kardeşlerinin yanına babalarının dervişlerinden biri gelir. Derviş

⁴¹ Şuvani , a.g.e., s.17-19.

⁴² Edmonds, C. J., *Kurd-Turk-Arab*, Arp.çev.: Corcîs Fethullah, Bağdat 1949, s. 170-172

onlardan mirasın nasıl taksim edildiğini sorar. Onlar da durumu dervişe anlatırlar. Derviş onlara “Niçin böyle yaptınız? Bundan büyük zararınız olmuştur. Kardeşiniz sizin babanızın kerametlerini almıştır. Derhal ondan aldıklarını geri alın.” der. Bunun üzerine kardeşleri hemen İshak’a karşı silahlı adamlar tutarak, İshak ve taraftarlarını takip etmelerini ve aldığı tüm mirası geri almalarını isterler. İshak bu haberi duyunca, Kehvi, Neva’ya sığınıp taraftarları ile orada gizlenir. Ancak takipçiler izini bulurlar ve onları üç gün ablukaya alırlar. İshak ise arkadaşlarından Pir Davut’tan seccadesinin altındaki topraktan iki elini doldurmasını ve kardeşlerinin üzerine atmasını ister. Davut İshak’ın bu talebini aynen yerine getirir. Bunun neticesinde takipçiler dağılır, bir kısmı ise öldürülürken, diğerleri de kaçarlar. Daha sonra İshak ve adamları yola devam ederler. Neticede Havraman’a gelip orada Niyazhane’yi inşa ederler ve böylece Kakailik tesis edilir.⁴⁴

4- Kakailiğin Yayılışı

Sultan İshak tabileri ile birlikte kendi doğma yeri olan Berzence’den Havraman ve Şehrezur bölgesine hicret etti. Bu hicretin nedeni kendi kardeşleri ile bir anlaşmazlıktan kaynaklanmıştır. Sultan İshak gittiği yerde yerliler tarafından hoş karşılandı. Yerleştiği bu köyde Kakai düşüncesini yaymaya başladı. Bölge insanları ise bu düşüncelere sempati göstererek olumlu tepki verdiler. Belirli bir zaman sürecinde Kakailik inancı yaygınlaşmaya başladı. Bu şekilde Kakaiyye fikri Şehri Zor ve Havraman bölgelerinde yayılarak buradan başka köylere ve şehirlere, özellikle Irak ve İran sınırlarında bulunan köylere geçti. Bölgedeki insanların geçimi hayvancılıkla sağlandığı ve göçebe yaşam tarzında yaşadıkları için bu inanç devamlı çevreye yayıldı. Özellikle İran sınırındaki aşiretlere. Bu sürecin devamında Kakailik inancı Osmanlı devleti ve Orta Asya’daki çeşitli çevrelere ulaşarak kimileri tarafından kabul gördü.

Kara koyunlu devleti döneminde Kakailerin sayıları arttı. Bu gelişim sonucunda Kakailerin önde gelen adamları kara koyunlu devleti tarafından sempati görerek merkeze çağırıldılar. Bu yakınlığın sonucunda Havraman ve Şehri Zor bölgesinde Havar, Davudan, Pirdivar, Şezhan, Şemiran, Serket, Kelbek, Mordin, Sazan, Arbet ve Horin Şeyhan köyleri inşa edildi.⁴⁵ Atraf’taki sufilik akidesine inananlar tarafından kabul görmediği için Kakailik inancı başka bölgelerde kendisine taraftar bulma çabasına girişti. Buradaki Sufilerle Kakailer arasında görüş farklılığından doğan tartışma ve yaşanan gerilimler sonucunda Kakailer Havraman ve Şehri Zor’u terk ederek Süleymaniye bölgelerine göç ettiler.⁴⁶

Havraman ve Şehri Zor’da çok az sayıda Kakaiyye kaldı ve bir çoğu Süleymaniye çevresinden Erbil ve Musul’a göç ettiler. Göç edenlerin bir kısmı ise Eski Kelek’te birkaç köy inşa ettiler, bu köylerden biri

⁴³ Edmonds, *a.g.e.*, s. 173-174

⁴⁴ Şuvani, *a.g.e.*, s. 21-22.

⁴⁵ Şuvani, *a.g.e.* s. 23-25.

⁴⁶ Harazani, Nuri Yasin, *Kakaiyye İntoboloci f’il-Hayati’l-İçtimaiyye*, 1985, s. 5-67

“Sufeyye” köyüdür.⁴⁷ Musul’a gidenler ise Köpürlü, Tolbin, Verd Zengel ve Kerkeşe köylerinde yerleştiler. Bu yayılmalar sonucunda Kerkük şehri ve etrafında ayrıca Hanekin’e yakın yerlerde yeni yerleşim yerleri oluşturup kendi coğrafi konumlarını belirlemiş oldular.⁴⁸

a-Irak

Günümüzde Irak’ta yaşayan Kakailerin bilinen yerleşim yerleri Kerkük’ün Tavuk⁴⁹ ilçesine bağlı olan köyler; Ali Saray, Zenker, Elbu’ Muhammed, Alvet Paşa, Arap köy, Tobzava, Horuz, Küçük Dilis, Rubeyze ve Seraj Babastır.⁵⁰

Tavuk köyünün kuzeyinde Baran dağı ve tepeleri bulunmaktadır. Güneyinde ise Himrin ve Kara Ali dağlarına dek düzlük bir bölge bulunmaktadır. Doğusu ise Tazahurmatu, Tuzhurmatu ve Bağdat yoluna kadar uzanır. Batıda ise Havice⁵¹ bölgesi bulunmaktadır.⁵²

Birçok Kakai aileleri Havice ilçesine bağlı El’bu Kıssa, İdris ve El’bu Kavba köylerinde yerleştiler. Zamanla bu köylerden ilçenin merkezine göç ederken birçoğu Kerkük şehrinin merkezine geçti. Bunlar günümüzde Kerkük’ün Hay Gırnata, Şorca ve Çay Mahallesinde yaşamaktadırlar.⁵³

Süleymaniye kentinin Havar⁵⁴ köyünde yaşayan Kakailer⁵⁵ 1987 senesinden sonra İran-Irak savaşı nedeniyle bölgenin savaş alanına dönmesinden dolayı İnkava⁵⁶ kampına yerleştirilmişlerdir.

Musul bölgesinde bulunan büyük Zab nehri çevresinde yedi Kakaiyye köyü bulunmaktadır. Bu köylerin üçü nehrin sol tarafında, dördü ise nehrin sağ tarafındadır. O civarda bu köyler Sarlı olarak bilinir.⁵⁷

Musul çevresinde bulunan Kakaiyye köyleri

a- Verdek köyü; Bu köy Hazır Nehri’nin sağında bulunur ve bunlar genellikle “sarılar”dan oluşmaktadır. Musul’dan 95 km. uzaklıktadır.

b- Kızakan köyü; Bu köy de Hazır Nehri’nin sağında bulunur, Verdek köyüne yakındır.

c- Tuleben köyü; Bu köy Hazır Nehri’nin solunda bulunur.

⁴⁷ Sufeyye: Erbil şehrine bağlı bir köydür.

⁴⁸ El-Azzavi, Abbas, *Kakaiyye fi’t-Târih*, s. 39

⁴⁹ Tavuk: Kerkük şehrinin güneyinde, Kerkük şehrinin 40 km. uzaklıkta yer alan bir ilçedir.

⁵⁰ Es-Seadî, Aaşim, *Coğrafiyatı Irak el-Hadis*, Bağdat, 1924, s. 220

⁵¹ Havice, Kerkük’e 60 km. uzaklıkta olup Tavuk’un batısında yer almaktadır.

⁵² Hama, Hürşit Fuad, *el-Aşairü’l-Kürdiyye*, Bağdat 1979, s. 90.

⁵³ El-Azzavi, *Kakaiyye fil Tarih*, s. 36.

⁵⁴ Havar: Halapça yakınlarında eski bir köy.

⁵⁵ El-Azzavi, *a.g.e.*, s. 37.

⁵⁶ İnkava: Erbil şehrinin bir semtidir.

⁵⁷ Bu kelimenin aslının Türkçe’deki “sarılmak” kelimesinden geldiği ifade edilmiştir. Sarılmak kelimesiyle de Hz. Ali’nin öldürülmesi kastedilmiştir. Rivayete göre İbn Mulcem, Hz. Ali’yi bıçakladıktan sonra yerdeki hasıra bürünerek kendini saklamaya çalışmıştır, bkz. el-Dehluci, Sıddık, *Tarihu Yezidiyye*, Musul 1949, s. 255.

d- Karkasa köyü; Kızakan'ın doğusundadır.

e- Küpürlü köyü; Küpürlüler, Kızakanlılar ve Şebekliler birbirlerinin komşusu olupkarşılıklı ilişki ve etkileşim içindedirler.

f- Zıngıl köyü; Bu köy büyük Zab Nehri'nin sağında kalır.⁵⁸ Musul batısında ve Musul'a 40 km. uzaklıkta bulunan ve insanların çoğununun Türkmenlerden oluştuğu "Telafer" beldesinde Vahap Ağa taifesi olarak bilinen çok ünlü ve geniş bir aile yaşamaktadır.⁵⁹

Kakailerin Kerkük'teki yerleşim yerleri;

Kakailer yalnızca Kerkük'ün köylerine yerleşmemişlerdir. Kerkük'ün merkez mahallelerinde yaşayan pek çok Kakai vardır. En yoğun buldukları yerler "Musulla mahallesi, İmam Ahmet, Çay mahallesi, Tazehurmatu kasabası, Tushurmatu ilçesi ve Kifri ilçesidir."⁶⁰

Diyale'deki yerleşim yerleri;

Diyale şehrinde ise bir çok Kakai ailesi "Hanekin" ilçesi ve çevrelerinde bulunur. Ayrıca Mendeli ve Kurtu kasabalarında ve bunlara bağlı olan köylerde Kakailer yaşamaktadırlar.

Hanekin'de bulunan Kakaiyye köyleri;

Hanekin'in merkezi, Kübeyse, Mihas, Boka, Al Yara, Kara Bola, Kalme, Tefrika ve Emin Bayız.

Mendeli'de bulunan Kakaiyye köyleri;

Boş Beh ve Kalem Hac.⁶¹

b- İran ve Diğer Ülkeler

Kakailer İran'ın pek çok bölgesinde ve farklı etnik grupların arasında yaşamaktadırlar. Tebriz civarında Azeri Kakailerin, kuzey İran'da Farsça konuşan Kakailerin, Hamedan bölgesinde, Kermaşah'ın güneyinde ve batısında Lor toplumunun arasında yaşayan Kakaiyyelerin ve en son olarak da en eski Kakailerin yaşadığı Bağdat-Kermaşah yolunun kuzeyindeki dağlarda, Guran'da Kakailerin yaşamaktadır.⁶²

İran'da Kakailerin yerleşim alanları şunlardır; Tahran, Tebriz, Urmiyye, Hamadan, Kermaşah, Krint, Kasr-ı Şirin, Kattum, Kılhani ve Serpole Zahap.

⁵⁸ El-Gulami, Abdülmünim, *Bakâya Fırak Batıniyye fi'l-Musul*, Musul, 1950. s. 14.

⁵⁹ Edmonds, *a.g.e.*, s. 179.

⁶⁰ El-Azzavi, *Kakaiyye fil Tarih*, s. 36.

⁶¹ El-Azzavi, *a.g.e.*, s. 39.

⁶² Bruinessen, Martin Van, *Kürtlük, Türklük, Alevilik, Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, çev. Hakan Yurdakul, İstanbul 2001. s. 165-166

Bunların dışında Kakailer Hindistan, Pakistan, Afganistan, Güney Kafkas ve Rusya'nın Elizabet bölgesinde dini azınlıklar olarak bulunmaktadırlar.⁶³

⁶³ El-Musuliyi, Münzir, *Arab ve Kurd*, Beyrut, s. 284

II. BÖLÜM

A- İNANÇLAR

1-Hulul

Kakailer de diğer Gulat fırkalar gibi Allah'ın kendisi yada ruhunun yedi ayrı biçimde insanlara geçtiğine ve insan biçiminde görüldüğüne inanmaktalar. Onlara göre melekler Allah'ın insan biçimine girişini dört yada beş kez görmüşlerdi. İlah önce bir cevher içindeydi. Sonra ilk kez olarak dört meleklerle birlikte “Havedkar”, “yaratıcı” Ademi yaratan kişiliği ile göründü. Meleklerin adları Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail idi. İkinci kez olarak da Allah'ın ruhu Ali bin Ebi Talibe, Cebrail'in ruhu Selmani Farsi'ye, Mikail'in ruhu Hz. Ali'nin atının hizmetçisi Kanber'e, İsrail ruhu Hz. Muhammed b. Abdullah'a ve Azrail'in ruhu ise Nuseyr'e geçmiştir. Ayrıca Fatma, Hasan ve Hüseyin de Tanrısal ruhlar taşıyorlardı. Ama hangi Tanrısal ruhları taşıdıkları konusunda kaynaklarda herhangi bir bilgi verilmemektedir.⁶⁴ Irak'taki Kakailer diğer bölgelerdekilerden farklı olarak Hz. Ali için ilah demezler, ancak onu aşırı bir şekilde tazim ederler. İran'dakiler ise Hz. Ali'yi ilah kabul ederler ve bu nedenle onlara *Ali Allahî* denilir. Ortak noktaları Hz. Ali'dir. Allah'ın ruhu Hz. Ali'den sonra Baba Hoşin'e, sonra Sultan İshak'a, sonra Şah Kırmızı, sonra Mehmet Beg ve en son olarak da Ateş Beg'e geçmiştir.

2-Tenasüh

Tenasüh, ruhun bir bedenden başka bir bedene intikalidir. Ecir ve ceza cennet cehennemde verilir. Bunun açıklaması şudur; ruh ya mutlu bir bedene intikal eder, sonsuza kadar mutluluğu yakalar ya da eziyet çeker.⁶⁵ Kakailere göre ruhun intikali/devri 1001 kerede tamamlanır. Tenasüh devresi biten bir kimsenin ilahlık mertebesine yükseldiğine Allah'ın ruhunun içine dolduğuna inanırlar.

Onlara göre Hz. Ali birliğe ulaşmıştır. Allah peş peşe bazı insanlarda tecelli edebilir. Hz. İshak da Ali'den sonra gelmiştir.⁶⁶

Kutsal kabul ettikleri bazı mezarlar vardır. Bunlardan biri Seyyid İbrahim mezarıdır. Bu zatın altı kez tenasüh yoluyla dünyaya geldiğini ve son olarak da Mehdi'nin zuhur zamanı olan kıyamet günü tekrar yer yüzüne döneceğine inanırlar.⁶⁷

Tenasüh Kakailik mezhebinde temel ilke ve ana şart sayılır. Tenasühün dereceleri vardır. Tenasuhun dereceleri, ruhun iyi veya kötü değerlendirilen canlılara geçişine göre değerlendirilir.

Kakailik akidesine göre insan öldükten sonra ruhu bir başka insanın vücuduna yada bir hayvana, yabani hayvanlara, bitkiye, ağaçlara, yılan ve akreplere... intikal edebilir. Ruh önceki bedende bulunduğu sürece o insanın yaptıklarına göre değerlendirilip mutlu ya da mutsuz bir bedene geçer. Bu olay ölümden yedi gün sonra

⁶⁴ Şuvani, *a.g.e.*, s 121-124.

⁶⁵ El-Askeri, *a.g.e.*, s. 17

⁶⁶ Et-Tâi, *a.g.e.*, s. 146

⁶⁷ El-Azzavi, *Kakaiye fi't-Târih*, Bağdat 1949, s. 61.

gerçekleşir. İnsan mutlaka toplam 1001 defa teccsüd aşamalarından geçer. Yaptıklarının ceza muhasebesini de bulur. Arınma imkanı doğada bulunan varlıkların özünü oluşturan cevhere göre gerçekleşir. Sarı çamurdan yaratılan insanlar seçkin ve baki kalanlardır. Siyah çamurdan yaratılanlar ise şer insanlardır.⁶⁸ Kakai veya Kakai olmayana da intikal edebilir. Doğrusu Kakai olmayanın ruhu da Kakai'ye taşınabilir.⁶⁹ İtikatlarına göre bu intikaller yani vücuttan bir başka vücuda geçmeler, ruhun arınması ve kemale ermesi ve en sonunda İlah ile birleşmesidir.

Eski Kakailerin akidelerine göre, bireyler ölmeye önce yanlarında buldukları dini kitaplarıyla birlikte gömülmesini vasiyet ederlerdi. Onlar bu vasiyeti gelecekte tekrar bedenlerine bir ruhun gelmesi durumunda kendi kitaplarını yanlarında hazır bulmaları için yaparlardı.

3-Kuran-ı Kerim

Kakailer Kuran-ı Kerim'i yeterince okumazlar. Buna gerekçe olarak da Hz. Osman'ın çoğalttığı nüshalar dışındaki Kuran-ı Kerim nüshalarını toplattırmasını gösterirler. Bazı Kuran ayetlerini ise kendi davranışlarına uygun olduğu için benimsiyormuş gibi görünürler.⁷⁰

4-Ahiret

Anlayabildiğimiz kadarıyla Kakailer ahiret gününe "Allah'ın zuhuru" demektedirler. Kakailer, ölülerine şunu demektedirler; "Eğer sana Münker ve Nekir melekleri gelirse, söyle benim bu kadar buğday ve arpa var hepsi de depolarda toplanmıştır. Eğer razı olmazlarsa bir tabak mercimek ve bir fincan içki ver. Eğer reddederlerse, ben Kakaiyim dersin. Git buradan başkasına git. O zaman giderler. Sen de hemen cennete git". Bu olay ölülerine iki şahadeti telkin etmediklerini göstermektedir.

Ruhun intikali ve tenasühü inancı, ölüme fazla düşünmemelerine neden olmaktadır. Kakailer, ölüme ağlayıp sızlamazlar, çünkü ahiret gününe inanmazlar. Onlar için ölüme üzülme haramdır.

Kakailerde mezarları ziyaret etmek büyük saygı göstergesidir. Eğer biri ölürse, onlar bu kişinin kabrini davulla ziyaret ederler.⁷¹

5-Uluhiyet

Bu inanç anlaşılması en zor ve belirsiz olan inançtır. İnançın temeli uluhiyettir. Allah'ı tasfir etmek ve nitelemek çok zordur. Buna rağmen Kakailik'te Allah hakkında nitelemeye bulunmak doğru sayılmaz. İnsanlara görünmediği sürece onunla iletişim kurmak doğru değildir. Allah birkaç rolle insanlara göründü. Vücut görünmenin bir aracıdır. Allah vasf edilemez, o görünmez ve onun suretini görmek mümkün değildir. Gözlere,

⁶⁸ Şuvani, *a.g.e.*, s. 135

⁶⁹ Harazani, *a.g.e.*, s. 106

⁷⁰ El-Azzavi, *a.g.e.*, s. 61-62

hülul (zuhur) yoluyla ile görünmüştür. Melekler de insanların suretini alır. Bu husus sadece Hz. Ali'ye hasredilemez; çünkü Hz. Ali'den önce ve sonra Allah'ın insan biçiminde pek çok kişide zuhur ettiğine inanmaktadırlar.⁷² Kakailer, kainatı yaratanın bir olduğuna inanırlar. Kendilerinin ondan olduklarına ve tekrar ona döneceklerine inanırlar. Allah'ın vasıflandırılmasına ve anlatılmasına karşıdırlar.⁷³

B- İBADETLER

1-Namaz

Namaz, ibadetlerin en eskisidir. Zira insan eskiden beri onu korkutan tabiatın şekilleri karşısında eğilmiştir.⁷⁴ Kakailerin namaza çok fazla önem vermedikleri görülmektedir. Onlar için “Niyazcı, Namazcı değil” ifadesi kullanılır. Bazıları “Biz dua ehli olup namaz ehlinden değiliz.” derler.⁷⁵ İlk başkanları olan Şah Hoşin ise namazı terk etmelerinin sebebini şöyle yorumlar; Allah'ü Teala'yı kelimenin tam anlamıyla tanımış ve ona ulaştıklarını iddia etmişlerdir, itaatları ve imanları ile dolup taştıkları için namaz kılmayı gereksiz ve biçimcilikten başka bir şey görmüyorlar. Onlara bağlı olanlar ve öğrencileri de namazı bıraktılar. Onlara göre ibadet, başkalarının yanında eda edilmez, zikir, tesbih, hatta salevat özel yerlerde yapılabilir ve bu yerleri sadece Allah bilmelidir. Bu, insanların önünde yapmaktan daha hayırlıdır.⁷⁶ Ancak Kerkük'te onlar ile görüştüğümüz birtakım Kakailerin namaz ve diğer ibadetlerini yerine getirdiklerini müşahede ettik.

2-Oruç

Oruç, insanlık tarihinde tanınan en eski ibadetlerden biridir. Nitekim tüm Semavi dinler orucu farz kılmıştır. Kakailer'in bir kısmı Ramazan ayında oruç tutmazlar. Muharrem ayının ilk on gününde oruç tutarlar. Onlara göre oruç tutmamalarının nedeni, Hz. Ali'nin Ramazan ayında öldürülmüş olmasıdır. Daha da aşırıya giderek şöyle derler; “Ramazan'ın eşeği çamura düştü. Biz onu kurtarıncaya bizi oruç tutmaktan muaf tuttu.”⁷⁷

Kakailerde Ramazan Orucunun dışında iki çeşit oruç daha vardır:

a)Allah için oruç tutmak ya da Garuni günleri için üç günlük oruç günleri vardır. Bu farzın sebebi Sultan İshak ve dervişlerinin Şendroy dağındaki Neva mağarasında yemeksiz ve susuz kalmalarıdır. Nitekim üç kardeşi ile tabileri onları yakalayıp öldürmek istedikleri için mağarada gizlenmişlerdir. Bu orucun zamanı Aralık ayının on ikisi, on üçü ve on dördüdür. Aynı zamanda kış mevsiminin kırkinci günlerine rastlar, ayrıca bu orucu genelde Keler, Hanekin, Kakailerinin çoğu ve İran'daki Kakailerin çoğu tutar.

⁷¹El-Azzavi, *a.g.e.*, s. 62-63

⁷²El-Azzavi, *a.g.e.*, s. 56

⁷³ El-Tai, *a.g.m.*, s. 146

⁷⁴ El-Hüseyin, Abdurrezzak, *el-Yezidiyun fi Hadrihim ve Madihim*, Bağdat 1953, s. 56

⁷⁵ Rojbeyani, *a.g.m.*, s. 433

⁷⁶ Şuvani, *a.g.e.*, s. 141

⁷⁷ Et-Tâi, *a.g.m.*, s. 148

b) Kaltas Ashabı'nın tortusunu ihya etmek üzere üç gün oruç tutulur ve bu oruca Kaltas Orucu adı verilir. Rivayete göre İran bölgesinden gelen yedi kişi Şeyhan köyündeki Pirdivar - Halepçe'de bulunan Sultan İshak'ı ziyaret etmek üzere gelirken yoldaki Şaho⁷⁸ dağının tepesinde tipiye tutulurlar. Tam üç gün kar altında mahsur kalırlar. Sultan İshak haberlerini duyunca onların kurtulmaları için Allah'a dua eder.

Sultan İshak onları kurtarmak üzere bir grup gönderir. Sultan İshak onların gösterdikleri bu kahramanlık uğruna tabilerine üç günlük oruç tutmaları için emir verir. Bu oruca üç günlük Kaltas orucu adı verilir. Bu vesile ile oruç tutarlar. Bu oruç, özellikle Kerkük, Bağdat, Süleymaniye, Erbil, İran'daki Kakailerin bir kısmı ve dünyadaki diğer Kakailer tarafından tutulmaktadır.⁷⁹

3-Zekat

Kakaiyye'de zekat ibadeti üzerinde fazla durulmaz. Kutsal kitapları Serencam'da zikri de yoktur. Ancak bağış türünden paralar toplanır ve Seyyi'de verilir. O da dilediği şekilde bu paraları harcar ve dağıtır. Bu bağışların miktarı belirlenmemiştir ve keyfidir. Ancak genelde onlar yoksul Kakailere yardım için toplanır.⁸⁰

4-Hac

Kakailer Hac ibadetinin yanında, ayrıca Ekabirlerini, Seyyit'lerin çocuklarını ve diğer kutsal saydıkları mezarlıkları ziyaret ederler. Ancak belirli bir zamanı yoktur.⁸¹

5-Lain-Küfür

Kakailer, küfretmeyi kınarlar. Kimseye karşı kin tutmazlar ve küfretmezler. Dünya'ya karşı hakaret etmezler ve herhangi bir akideyi protesto etmezler. Akide sahiplerine hiçbir zaman ihanet etmezler. Sofuların kabilelerinde küfretmek yasaklanmıştır. Çoğu kabile, suçu söven insana yükler, bazılarında küfretmek ise şeytana yasaktır. Bunların en tanınmış şeyhleri şeytana saygı duyar ve şeytana küfretmez. Yerlere hiçbir zaman tükürmezler.⁸²

C-KAKAİLERDE RUHANİ MERTEBELER

Kakaiyye kurucusu Sultan İshak iç örgütlenmeye önem vermiştir. Bu mezhebi yıkmak için düşmanlar tarafından planlanmış olan programları ve sabotajları önlemek için tedbirler almış ve onların tarikat içinde yüksek mertebelere ulaşma yollarını kapatarak etkili makamlara gelmelerini engellemiştir. En üst mertebelere kendi yakınlarını ve şeyhlerini atamıştır. Bu harekette belirli mertebelere geçmeyi veya yükselmeyi nesilden nesle geçmeye dayandırarak şekillendirmiştir. Mertebeler arasında evlilik yasaktır. Bu mertebeler arasında asıl olan kardeşliktir.

⁷⁸ Şaho: Bu dağ Halepçe kentinin 2 km doğusundadır.

⁷⁹ Bu röportajı Avukat Casim Kakai ile yaptım.

⁸⁰ Şuvani, *a.g.e.*, s. 145-146

⁸¹ El-Azzavi, *Kakaiyye f't-Târih*, s. 73

Pirduvar'da Sultan İshak kendi çevresinde birkaç halka kurdu. Her halka yedi kişiden oluşuyordu. Yediler, yedi divan ve yedi halifeden ibaretti. Bu halkalar dışında başka halkalar da Sultan İshak'ın çevresinde bulunmaktadır. Yediler "Heftanlar" Sultan İshak'ın Pirduvar'daki yedi öğrencisidir. Öğrencileri ise;⁸³

1- Pir Bünyamin: Kakailerin başta gelen şeyhlerindendir. 633/1235'te Şaho dağının yakınlarında doğmuştu. Genç yaşlarında Sultan İshak'ın grubuna katıldı. Şeyhan köyünde Sultan İshak'ın bizatili kendisinden eğitim aldı. Sultan İshak tarafından Kakailerin "Piri" olarak tayin edildi. Pir Bünyamin "Cibrail"den tecessüt etti. Yani Pir Bünyamin Cibrail'in ruhunu taşımayı hak etmiş oldu.⁸⁴

2- Pir Musa: Sultanın veziri ve katibi idi. 689/1290'da Şam'da doğmuştu. Pir Musa ise "İsrafil"den tecessüt etmişti.

3- Pir Davud: Gençliğinde Sultan İshak'ın grubuna katıldı. Görevi ise Kakailere rehberlik yapmaktı. Pir Davud ise "Mikail"den tecessüt etmişti.⁸⁵

4- Mustafa Davudan: 675/1276'da Şehri Zor'da doğdu. Genç yaşlarında Sultan İshak'ın grubuna katıldı. Mustafa Davudan ise "Azrail"den tecessüt etmişti.

5- Dayrak Hatun (Razbar): İshak'ın annesi idi.

6- Şah İbrahim: Hicri 725/1324'de Şeyhan köyünde doğdu. Genç yaşlarında Sultan İshak'a katıldı. Sultan emri ile Bağdat'a gitti ve oralarda dini eğitim almak için Hanekin ve Mendeli'de bulunan Kakailer Şah İbrahim'in tabilerindendir.

7- Seyit Ahmet (Baba Yadigar): 761/1359'da doğdu. Sultan İshak tarafından Hindistan ve Pakistan'a elçi olarak gönderildi. Oralarda Kakaî fikirleri yayma görevini üstlendi.⁸⁶

Heftan-ı Naciyan (Yedi kurtarıcı) ise Sultan İshak'ın aşağıdaki yedi evladıdır:

1- Seyit Ahmet (Mir Sur)

2- Seyit Mustafa

3- Seyit Muhammet (Muhammet Kura Suvar)

4- Seyit Hacı (Alemdar)

5- Seyit Abdulvefa (Vefai)

6- Seyit Şehabeddin

7- Seyit Habib Şah

⁸²El-Azzavi, *a.g.e.*, s. 67, 68

⁸³Edmonds, *a.g.e.*, s. 174

⁸⁴Şuvani, *a.g.e.*, s. 148, 149

⁸⁵Rojbeyani, *a.g.m.*, s. 437

⁸⁶Şuvani, *a.g.e.*, s. 57, 58, 150

Seyit Şehabettin ve Seyit Habib Şah'ın erkek çocukları olmadığı için soylarını devam ettirememişlerdir. Diğer beş evlat ise birer aile reisi olup soylarını devam ettirdiler.

Heft Halife veya habercilere gelince, Sultan İshak tarafından yetmiş iki Şeyh seçilmiştir ve bu Şeyhler rehber veya mürşit olmuşlardır.

Haft Halife veya “yedi haberciler” şunlardır:

1- Halife Şehabettin: Şehri Zor'da doğdu ve orada irfan eğitimini tamamladı. Sultan İshak tarafından halife rütbesini aldı. Şeyhan köyünde öldü.

2- Halife Abdulaziz: Hicri yedinci asrın sonlarında doğdu ve Sultan İshak tarafından halife seçildi.

3- Halife Muhammed: Sultan İshak'ın en yakın dostlarından biri, Şeyhan köyünde doğdu ve orada vefat etti.

4- Halife Bapir: Sultan İshak tarafından halife rütbesini almıştır.

5- Halife Abdülcabbar: Hicri sekizinci asırda yaşamıştır. Sultan İshak'tan eğitim almıştır. Onda halife rütbesini almıştır. Şeyhan köyünde vefat etmiştir.

Pir Muhi ve Pir Neriman: Bunları Sultan İshak Yetmiş iki halife içinden seçmiştir. Kakailerin rehber ve mürşitleri olmuşlardır.⁸⁷

Kakailerde her kişi rehber ve önde gelenlerin aileleri dahil olmak üzere bir rehber yada Seyit'e (din adamına) bağlı olmak zorundadır.

Pirduvar'da her bir kişi diğerine şu şekilde pir olur: Ahmet Sur, Seyit Mustafa'nın; Seyit Şehabeddin, Seyit Abdulvefa'nın; Seyit Habib Şah, Seyit Baba İsa'nın piridir. Yedi imam (din adamının) en ünlüsü ve güçlüsü olan Seyit Mahmut İsa, Seyit Ahmet'i kendisine pir olarak seçti.

Teorik olarak her Kakai kendi rehberini, pirini seçmekte serbest olmakla birlikte bu hususta seyitler serbest değildir. Uygulamada rehber, pir seçiminde babasına tabidir. Kişiye edilen vasiyet üzerine kendi piri veya rehberi öldüğünde aile içindeki herhangi bir mürit grubuna katılabilir.

Zaman içerisinde farklı nedenlerden ötürü asıl beş heftan ailesi ile Baba Yadgar, Mir Hamza, Eteşi Bey, Baba Haydar ve Şeyh Hayas aileleri arasında bağ kurulmuştur. Bu aileler Heftanların (Yedilerin) asıl beş ailesinin liderlerine bağlı kalarak yaşamlarını sürdürdüler. Haydar, Mustafa'ya; Hayas, Hamuş'a; Yadgar ile Hazma, İbrahim'e ve Ataşi Bey de Mir Sur'a tabi olmuştur.

Irak'taki Kakai liderlerinin en önemli ve en eski sülalesi “İbrahimî”dir. İbrahimî sülalesine bağlı Kakailer Kerkük şehrinin yakınında bulunan “Tavuk” ilçesinde yaşamaktadırlar.⁸⁸

⁸⁷ Şuvani, *a.g.e.*, s. 57, 59, 71, 72

D- KAKAİLERİN DİNİ RÜTBELERİ

Dini rütbelere Sultan İshak tarafından bu şekilde adlandırılmıştır.

1-Sultan

Sultan unvanı yetişkin olgun ve güçlü şahıslara verilmiştir. Belirli yükseliş aşamalarını geçirdikten sonra, halka önderlik edebiliyorlardı. Saygınlık kazanmış kişilerdirler. Sultan lakabı almış kişi Emir ve Nehi yetkisine sahiptir. O Pirlere ve Rehberlerle görüşür ve onları irşad eder.

2-Seyit (Pir)

Kakailerde Sultandan sonra gelen ikinci büyük dini makam. Pir statüsü inananlar tarafından saygın statü olarak görülür. Çünkü inanç sisteminin açıklamasını ve yorumlamasını yapar.

3-Halife, Rehber (Mam)

Kakailikte önemli dini rütbelere biridir. Sultan ve pirden sonra üçüncü öneme sahiptir. Dini törenlerin uygulamasında rol alır. Kakailerin kesinlikle bir rehberleri olmalı ve ona itaat etmeleri gerekir. Rehberlik makamını nesep yoluyla babadan oğla geçer.

4-Baba

Halifeden sonra gelen rütbedir. Evlilik, cenaze töreni ve ibadetler gibi tören ve ritüelleri yerine getirme görevleri vardır.

5-Kelam Havan

Bu statü sahipleri irşat ve vaaz görevleri ile ilgilenirler.

6-Dervişler

Dervişler cem evlerinde “Seyit” ve “Babalar”ın hizmetçiliğini yaparlar. Dinî işlere yoğunlaşmış, dünyevi hayattan büyük bir ölçüde kopmuşlardır. Kakailerde her kes soy ya da tayinle değil, kendisi isterse derviş olabilir. Dervişler dini törenlerde zikirler edip törenlerin pratik işleriyle uğraşırlar.

Dervişler sakallarını kesmezler. Kakailer içinde saygı ile karşılanırlar. Genelde cem evinde kalarak ibadetle meşgul olurlar ve dışarıda toplum içine pek karışmazlar. Onlar canlı müzik eşliğinde yapılan törenlerde kılıçları karnına sokar, ateş yutup yılan oynatırlar.

7-Ammî

Kakailerde Seyit, Rehber ve Baba olmayanlara ammî/umumî denilir. Bunlar Şeyh’e, Pir’e, ve Rehber’e saygı duyup, buyruklarına itaat ederler.

E-GÖRENEKLER

1-Adak ve Niyaz

a-Kurban

Kakaiyye toplantıları kurbansız geçmez. Kurban Allah rızası için kesilir. Kakailerde kurban kesme işi kutsal bir zaruret sayılmaktadır. Kurban için en iyi hayvanlar; koyun, deve, keçi ve horozdur. İlk kurban, Cebrail'in Hz. İsmail yerine feda edilen ve gökten getirdiği koçtur. Zilhicce ayının onunda gerçekleşmiştir.⁸⁹

Kakailer hayvanı kesmeden önce gözlerinin arasını öperler ve tatlı bir şey yedirirler. Daha sonra yere yatırılırlar ve rahat bir şekilde uzatılırlar ve *Bünyamin* duasını okurlar. Kesim duasıdır. Dua bitiminde kurban kesilir bir çukur kazılarak kurban kanı burada toplanır. Hayvan derisi Cem Hane'de mezat usulü ile satılır. Derinin parası ise Cem Hane'nin hizmetçisine verilir.⁹⁰

Kurban kesildikten sonra çok iyi yıkanır ve et kemikten ayrılana kadar pişirilir. Daha sonra Cem Hane'ye getirilir. Cem hizmetçisi ellerini dirseklerine kadar yıkar. Bir ibrik ve taşınır yıkayıcıyı eline alarak Cem Hane'deki herkesi dolaşır. "Bu ilk ve son" der. Suyu ellerine tek tek döker. Ancak ilk olarak Seyyid'in ellerinden başlar. Elleri yıkama merasiminden sonra bir kez daha "Bu ilk ve son" der ve yemek sofraya getirilir. Yemek sofrası ise ekmek, kurban etleri ve et suyunun tenceresinden ibarettir. Hepsi de Halife önüne konur. Etləri kemikten ayırır. Hizmetçi etleri büyük bir tepsiye koyar ve etlere tuz ekler. Halife yüksek sesle "Ya Hak! Bu ilk ve son" der ve etler eşit şekilde dağıtılır.⁹¹

b-Niyaz

Niyazın belirli bir zamanı ya da yeri yoktur. Kişi niyazı her zaman ve her yerde yapabilir.⁹²

Yazar Muhammed Emin Havramani, *Kakaiyye* kitabında niyazın gerekçesini şöyle anlatır. "Sultan İshak'ın amcasının oğlu Pir Mikail, kızı Sara'yı Sultan'ın hizmeti için vermiştir. Bir gün Sultan arkadaşları ile toplanır. Tekke'deki bir tabiine Şah İbrahim'in bastonunu Nihal bahçesine diktirir. Bu bahçe Halepçe kentinin merkezindedir. Bir süre sonra yemyeşil olur. Bu haber Sultan'a iletildiğinde Perdivar bölgesinde toplanmak üzere emir verilir. Böylece bir tabiine niyaz duasını okutur. "Bu ilk ve son" diyerek tabilerinden birine toplantıdakilere bölüp vermesi için nar verir. Toplantı bitiminde Sara, tekkeyi temizlemeye başlar ve yerde bir nar tanesi bulur. Onu yedikten bir süre sonra kız hamile kalır. Bu haber etrafa yayılır ve kız en ağır şekilde suçlanır. Ancak hamilelik süresinin sonunda ağzından bir çocuk doğurur ve bu mucize aklanmasına kanıt olur. Doğan çocuk önce Baba Yedigâr'ın ve daha sonra da Sultan İshak'ın ashabından olur.⁹³

⁸⁹ Avukat Casim Kakai ile bu konuşma evinde yapıldı.

⁹⁰ Havramani, Muhammed Emin, El Kakaiyye, Bağdat, 1984, s. 134

⁹¹ Avukat Casim Kakai, evinde yapılan konuşma.

⁹² El Azzavi, *Kakaiyye fil Tarih*, s. 69

⁹³ Havramani, *el-Kakaiyye*, Bağdat 1984, s. 128, 129

2-Bıyık

Kakailerde bıyık en önemli ayrıcalıklardan biridir. Asla kesmezler. Onlarda bıyığın bir kılını kesmek bile haram sayılır. Bıyığını kesen kim olursa onlar için zındık sayılır.⁹⁴

Bıyık kesmemelerinin en önemli nedenleri:

Bazılarına göre Hz. Ali'nin çok büyük bir bıyığı varmış. Bıyığını ne kesmiş ne de düzeltmiştir.⁹⁵ Kimilerine göre tıraş bıçağı Hz. Ali'nin bıyığının hiçbir kılını dahi düzeltmemiştir.⁹⁶ Ancak Hoca Abbas El-Azzavi der ki onlarda bıyık kesmeme nedeni bir ayrıcalık alametidir. Nitekim onlara göre Hz. Ali, peygamber efendimiz öldüğünde onu yıkadıktan sonra göbeğinde biriken suyu içmiştir. Akabinde Hz. Ali bıyığını kesmiş, ancak bıyığı tekrar uzamış, bunun üzerine bıyığını yeniden kesmiş, ancak tekrar uzamıştır.⁹⁷

Bıyık düzeltmemeye gerekçesi olarak iki husus belirtilir. Bunlardan ilki bu davranışın hareketin kurucusu İshak'a bağlanmasıdır. Rivayete göre Sultan henüz genç yaşta ve daha mezhebini ilan etmeden Barzanca'dan Havraman'a ve Şehri Zor'a göç etmeye karar verdiğinde çiçek fertleri Marnevi'ye kadar katıldılar. Katılanlar saçsız ve kısa boylu idiler. Ancak Sultan İshak ile onun dervişleri tersine uzun saçlı gür bıyıklı idiler. Dolayısı ile bıyık onların ve tabilerinin farklılık alameti olarak sürüp gelmiştir.⁹⁸

Diğer sebebe gelince, Kakailer bunu ruhani bir nedene dayandırdılar. Zira Cenabı Hak Allahu Teala Hz. Adem'i çamurdan yaratıp onun cesedine üflediği ruh ağzından geçmiştir. Dolayısıyla. İnsan ağzındaki kıllar ilahi ve kutsal bir hediyedir. Allahü Teala bu hediyeyi Hz. Adem'e verdiğinden bıyığını kesmesi ya da düzeltmesi bu ayete göre kesinlikle caiz değildir.⁹⁹

3-Keşif Gecesi

Tarihçilerin, özellikle Abbas el-Azzavi'nin açıklamalarına göre Kakaiye'de böyle bir ayin yoktur. Bu görüş bizim de de Kakai büyükleriyle yaptığımız görüşmelerde kuvvet kazanmıştır. Onlar bunu şiddetle reddederek böyle bir gecenin olmadığını, dolayısıyla bu iddianın Kakailiği töhmet altında bırakmak ve iftira etmek amacıyla ortaya atıldığını belirtmişlerdir. Onlara göre bu hayalden başka bir şey olamaz.

Irak'taki Kakailer aşiretinin başkan yardımcısı Avukat Casim Kakai bize bu suçlamanın sırrını anlattı. İfadesine göre Kakailerin dini törenleri ve özel ibadet ile tarikatları kendilerine has ve özeldir. Bu taifeye mensup olmayanların bu törenleri izlemesi yasaktır. Ancak bir gün dışarıdan bir yabancı Cem Evi'ne katılarak töreni izlemeye kalkışmıştır. Törene gelen yabancı, töreni engellemek ve töhmeti yakıştırmak için fenerleri bilerek söndürür. İzleyici olan bu yabancı şahıs, bunu cinsel ilişkilerde serbestlik ya da keşif gecesi olarak adlandırıp

⁹⁴ Rojbeyani, *a.g.m.*, s. 433

⁹⁵ El-Gulami, *Bakaya Firaki'l-Batniyye fi Musul*, s. 12.

⁹⁶ Rojbeyani, *a.g.m.*, s. 433

⁹⁷ El-Azzavi, *Kakaiyye fi't-Târih*, s. 70, 71

⁹⁸ Havramani, *el-Kakaiyye*, s. 144

yanlış bir yorumda bulunmuştur. Asılsız bir açıklamadır. Yazar Cemil Rojbayani'de aynı şekilde böyle bir gecenin varlığını reddetmekte ve şöyle demektedir: “Ancak biz söylenenlere inanmamaktayız. Belki de bunu çıkaranlar bu grubun düşmanları olabilir. Zira Kakailere baktığımızda, görünürde ve yaşam tarzlarında bunu göremeyiz.

Onlara göre Pazartesi ve Cuma kutsal günlerdir; Geleneklerini, evliliklerini ve genel toplantılarını bu günlerde yaparlar.

Muhabbet Yemeği;

Genel toplantılarda yapılan yemektir. Adam başı bir horoz getirilir, onun yanında arpa veya pirinç pişirilerek Seyit'e sunulur. Reisleri de kuzu kestirip köy halkını davet eder. Kadını, erkeği, ihtiyarı, genci bir araya gelip büyük bir şenlik yaparlar. Bu yemeğe özgün oyunları vardır. Bu şenliğin amacı amacı neşelenip sevinmektir. Pir yemek yenmeden önce özel bir dua okur ve kendi eliyle yemeğin dağıtımını yapar. Yemeğin başlangıcında Pir mişt söyler. Mişt başlangıç duyurusu niteliğindedir. Bu özel toplantının adı Huruş Kışan'dır. Yemek bittikten sonra topluluk dağılır.¹⁰⁰

4-Evlilik ve Boşanma

Kakailere göre evlilik kutsaldır. Ama herhangi bir törene bağlı değildir. Fakat basit bir niyet bildirisi ve akitle şeyhlerinin eliyle kıyılır. Evlenecek olanların babalarının ve akrabalarının rızası alınmaz. Evlilik, evlenecek olanların rızasıyla olur. Evliliğin temelini eşlerin birbirini sevmesi oluşturur. Nikah Cuma ve Pazartesi günü kıyılır. Çoğunlukla Pazartesi günleri tercih edilir. Genel toplantılar da Pazartesi ve Cuma günleri yapılır. Geleneklerine göre birden fazla kadınla evlenmek yasaktır ve dini emirlere muhaliftir. Mürit, Şeyh'in kızı ile evlenemez, çünkü birbirleri ile kardeş sayılırlar. Şeyhler de Mürit'lerin kızıyla evlenemez çünkü onun kız kardeşidir.

Boşanma tek taraflı olamaz. Eğer boşanma olacaksa iki tarafın rızasıyla olmalıdır. Taraflardan biri kabul etmedikçe boşanma gerçekleşmez.¹⁰¹ Kakailerde ikinci evlilik ancak eşin ölmesi, devamlı hasta olması veya çocuğunun olmaması halinde mümkündür. Bu hallerde de erkeğin eşinden rıza alması şarttır. Kakailerde yakın evlilik doğaldır. Amca ve dayı çocukları evlenebilirler. Ölen erkek kardeşin eşiyle evlenmek yadırganmaz.¹⁰² Kakailer Kakai olmayanlarla evlenebilirler. Kakai cemaatini, Seyyid dini bilgi ile donatır. Dini nikahı o kıyar. Kakai evlenirse çocukları da Kakai olur. Esas olan babanın mensubu bulunduğu inançtır. Kakai

⁹⁹ Şuvani, *a.g.e.*, s. 202

¹⁰⁰ Rojbeyani, *a.g.m.*, s. 433.; el-Azzavi, *Kakaiyye fi't-Târî*, s. 70, 73

¹⁰¹ El-Azzavi, *a.g.e.*, s. 70

¹⁰² Kalafat, Yaşar, *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*, Ankara 2000, s. 174

akidesine uymayan bir Kakai toplum dışına itilir ve dışlanarak cezalandırılır. Doğum ve ölüm merasimlerinde Seyyid bulunmazken, ölüm merasimlerinde Molla da bulunabilir.

Birinci kere “Boş ol!” diyerek boşanan ve pişman olan Kakai Seyyid’e gider hatasını anlatır. Kurban keser ve fakirlere dağıtır. İkinci kere “Boş ol!” diyerek eşinden ayrılan Kakai’ye eşi artık “haram” olmuştur. Kakailerde yemini Allah, peygamber, Hz. Ali ve 12 imam üzerine yapılıdır.¹⁰³

5-Bayramları

Dini tekliflere ve ibadetlere önem vermezler. Kendilerini “Niyaziye” başkalarını-kendilerinden olmayanları- “Nemaziye” olarak adlandırır. Dini törenlerinden hiçbir zaman vazgeçmezler. Her yıl İstikbal Günü dedikleri 11 Ocak’ta bir gün oruç tutarlar. Daha sonra üç gün oruç tutarlar. Bu orucun adı da üç gün orucudur. Bu üç gün orucundan sonrası bayram günü olarak adlandırılır. Merkür ayının ilk günü oruç tuttıkları söylenmektedir. Ama bu günü bazıları destekler bazıları da desteklemez. Düşmanları keşif gecesi diye adlandırmışlardır. Keşif, maşuştan gelmiştir. Bu geceye “çırağı (ışığı) söndürme gecesi” denilir.

Niyaz: Belli bir zamanı yoktur, her zaman yapılabilir.

Kurban: Her sezonda bir ay kurban keserler kesilecek olan kurbanın büyüklüğü kişinin bütçesine bağlıdır. Kurbanın miktarı ve zamanı belirtilemez.¹⁰⁴

Üç gün süren (neva) orucu ve bu orucun üçüncü gününün akşamına doğru bir bayram başlar. Bayram günü 14 Aralık gecesi başlayıp 15 Aralık sonunda biter. Bayram kutlamaları büyük şöenlerle geçirilir. Kakailer kendi oruç günleri başlamadan önce ailede bulunan kişi sayısı kadar horoz alırlar. Bu horozlar evin gizli bir köşesinde gizli tutularak saklanır. Bu horozlar halife Mam tarafından kesilir ve ev hanımları tarafından temizlenip pişirilir. Bunları hazırladıktan sonra bayram gecesi Kakailerin cem evinde, çocuk, yaşlı, erkek ve bayanlar bir araya toplanır. Bayanlar yemekleri cem evine getirirler, orada bulunan ruhani başkanın (Baba) yanında Mam da bulunarak oturanlara eşit şekilde yemekler dağıtılır. Her kişiye düşen yemek payına Sultan İshak lokması denilir. Bu törene Kakai olmayan katılamaz.¹⁰⁵

Bu bayram, Sultan İshak ve müritlerinin çiçekler ve tabileri tarafından Neva mağarasına kapatılan ancak, İshak ve müritlerinin zaferi ile sona eren olay münasebetiyle kutlamaktadır.¹⁰⁶

F- KAKAİLERİN ÜNLÜ KUTSAL MEZARLARI

Kakaiye’lerin ünlü ziyaret yerleri şunlardır;

¹⁰³ Kalafat, *a.g.e.*, s. 173-174

¹⁰⁴ El-Azzavi, *a.g.e.*, s. 68-69

¹⁰⁵ Rojbeyani, *a.g.m.*, s. 433; el-Azzavi, *Kakiyye fi’-t-Târih*, s. 70-73

¹⁰⁶ Havramani, *el-Kakaiyye*, s. 122

1-Sultan İshak'ın Mezarı: Bu mezar Havraman köyündeki Havraman dağında bulunmaktadır. Kakailer için çok kutsal bir kabirdir. Her yıl oraya gidip ziyaret ederler, ziyaret etmeleri için özel bir günleri yoktur. Çoğunlukla İlkbahar aylarında gidip ziyaret edilir. Onlar için Sultan İshak Hz. Ali'den sonra en kutsal insandır.

2-Seyit İbrahim'in Mezarı: Mezar Bağdat'ta Şeyh Ömer caddesi üzerinde bulunmaktadır. Seyit İbrahim en yüce insanlardan birisidir. Altı defa tenasüh ettiği söylenmektedir. Kakailer ise Seyit İbrahim'in yedinci kez tenasüh etmesini görmeyi beklemektedirler. Ona çok büyük saygıları vardır ve Mehdi Muntazar diye adlandırılırlar.

3-Dukkani Davud: Davud, Sultan Ahmet'in halifesi ve mürididir. Dukkan Davud, Serpolizahab ile Baytak arasındaki bir mahallenin ismidir. Kara Mesin ve Hemedan kentleri arasında yüksek bir dağda mağaranın içinde ziyaret edilir. Çevresinde Kakaiyye ve Şia mezarları vardır. Bu mezarlar onlar için delil niteliğindedir.

4-el-Hac Ahmet Virani Sultan'ın Mezarı: Irak'ta çok saygı görür. Tavuk, Tuzhurmatu ve Tisin çevresinde ona tapanlar vardır. Necef'te Bektaş tekkesinde yaşamıştır. Göğe yükselerek arslana dönüştüğüne inanılır. Necef'e gidilirken ona çok saygı gösterirler. Mezarının önünde diz çökerek toprağını öperler.

5-İmam Ahmet Mezarı: Kerkük'te Musulla mahallesindedir.

6-Bava Yadgar: İran'da Serdeşt'te mezarı vardır. Ünlü ziyaret yerlerinden biridir.

7-Ömer Mendan Mezarı: Kerkük'le Erbil arasında adıyla adlandırılmış bir köyde bulunmaktadır. Seyitlerin soyundan gelir.

8-İmam İsmail Mezarı: Kızlarbat ilçesindedir. Özel bir günde ona kurban keserler. Onun hakkında yalan söyleyen kişilerin ağızları eğrilir, ağzı eğri olan kişilerin onu ziyaret ettiğinde iyileşeceğine inanırlar.

9-Bava Haydar Mezarı: İran'da bulunur.

10-Şah Hayyas Mezarı: Erbil'le Musul arasında Verdek köyünde bulunmaktadır.

11-İmam Kasım: Mezarı Kerkük'tedir.

12-Havaş Mezarı: Ali Saray'ın yakınlarındadır. Burası Kerkük'ün Tavuk ilçesine bağlıdır.¹⁰⁷

Kerkük'te Tanınmış Ünlü Şair Hicri Dede

Kakailerin ünlü şahsiyetlerinden "Hicri Dede" 1298/1880 yılında Kerkük'te doğmuştur. Hicri Dede'nin gerçek ismi Mahmut Hicri b. Molla Ali Efendi b. Naziri Dede b. Kaysar'dır. Onun edebiyatla çok sıkı bir bağı vardır. Yayınlanmış birçok divanı vardır. Halka olan büyük ilgisi bilinir. Farsça ve Türkçe eğitim almıştır. Anadili Azerbaycan Türkçesidir. Hicri Dede'nin birçok divanı Türkçe'dir. Hicri Dede bu edebi kişiliğinin yanında aynı zamanda Kakailerin ünlü aydınlardan biridir.

¹⁰⁷el-Azzavi, *a.g.e.*, s. 40-43

Hicri Dede Őirlerinde birkaç mutasavvuf Őairden etkilenmiştir. Bu Őairler Nesimi, Fazlullah el Hurufi, Hacı Bektaş Veli, Abdal ve Virani'dir.

Bu ünlü Őairin evinde taç, ipekli hırka ve kemer bulunmaktadır. Bu eşyalar Kanuni Sultan Süleyman dönemine ait eserlerdir. Hicri Dede'nin eserleri Şunlardır:

1-İrŐadat Kainat

2-Tarih Kerkük

3-Yadigar Hicri

4-Rubaiyyat, Cari bi-Hayyam

5-Tercümeye Gülistan

6-Canlı Eser.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Faik Dede, Canlı Sözlere Şair Hicri Dede, Kerkük, 2003, s. 7

SONUÇ

Kakaiyye aslında batınî sufi bir harekettir. Kurucusu Sultan İshak b. Şeyh İsa Albarazancıdır. Hicri sekizinci asırda bu hareket ortaya çıkıp teşekkül etmiştir. Kakailik sırrı bir topluluk olduğundan dolayı fikirleri hakkında tam anlamıyla bir kanaate ulaşmak mümkün değildir. Ancak anlaşıldığı kadarıyla temel görüşlerinde birtakım aşırı/gâli fikirler taşımaktadır. Bununla birlikte, şayet takiyye değilse, günümüzde birçok uygulamalarında birlikte yaşadıkları Sunnilerin uygulamalarını benimsemiş görünmektedirler.

Kakaiyye, müntesipleri Türkmen olan bir oluşumdur. Bununla birlikte kendilerine Kakaiyye denmesi, yani Kürtçeden türetilmiş bir ifadenin isim olarak kullanılması, muhtemelen buradaki Kürtlerin daha baskın olmasından kaynaklanmaktadır.

Kakailik Kızılbashlık, Bektaşilik, Nusayrilik ve Şebeklerle birtakım benzerlikler arzetsede de, bu benzerliklerin tarihi, dini ve sosyal temelleri net olmayıp aydınlatılması gereken hususlardır.

Ayrıca bu çalışmamızda Kakaiyye'nin ortaya çıkıp yayılmasında Batınlığın de önemli bir rol oynadığı anlaşılmaktadır..

KAYNAKÇA

- Abdullah, Muhammed Ramazan, *Akidetu Nusayriyye (Nusayriyye Hareketen Hedmiyye)*, Bağdat 1986.
- El-Askerî, Abdülhüseyn, *el-Aleviyye ve 'n-Nusayriyye*, 1980
- El-Azzâvî, Abbâs, *Tarihu Irak Irak Beyne 'l-Ihtilâleyn*, Bağdat 1936.
- El-Azzâvî, Abbâs, *el-Kakaiyye fî 't-Târîh*, Bağdat 1949.
- El-Azzâvî, “*Mevlana Halit Halifeleri*” Kürt Bilim Kurumu Dergisi, (1974) C.2
- El-Bağdadi, Ebu Mansur, *el-Fark Beyne 'l-Fırak*, Kahire 1910
- Baha Said, *Türkiye 'de Alevi-Bektaşî, Ahi ve Nusayri Zümreler*, Ankara 2000
- Baha Said, *İttihat Terakkinin Alevilik – Bektaşîlik Araştırması*, Haz. Nejat Birdoğan, İstanbul, 1994
- Birge, J. Kingstey, *Bektaşîlik Tarihi*, Çev. Reha Çamuroğlu, İstanbul, 1991
- Borekî, Sıddık, *Târîhu 'l-Edebî 'l-Kurdî*, İran 1982
- Borekî, Sıddık, *Ulema Yarsan*, Tahran 1982
- Bozkurt, Fuat, *Alevilik Toplumsal Boyutları*, İstanbul 1990
- Bruinessen, Martin Van, *Kürtlük, Türklük, Alevilik Etnik ve Dinsel Kimlik Mücadeleleri*, çev. Hakan Yurdakul, İstanbul 2000
- Ed-Demlucî, Sıddık, *Tarihu Yezidiyye*, Musul 1949
- Edmonds, C.J., *Kurd-Turk-Arab*, Arap. çev. Corcîs Fethullah, Bağdat 1949
- Eröz, Mehmet, *Türkiye 'de Alevilik Bektaşîlik*, Ankara 1990
- El-Eşari, Ebu Hasan Ali b. İsmail, *Makâlâtu 'l-İslâmiyyîn ve 'htilafti 'l-Musallîn*, Kahire 1950
- Faik Dede, *Canlı Sözler Şair Hicri Dede*, Kerkük 2003
- Fahroghi, Süreyya, *Anadolu 'da Bektaşîlik*, Çev. Nasuh Barın, İstanbul 2003, s.174-191.
- Fırlalı, Ethem Ruhî, *Türkiye 'de Alevilik ve Bektaşîlik*, İstanbul 1991
- Gölpınarlı, Abdalbaki, *100 Soruda Türkiye 'de Mezhepler ve Tarikatlar*, İstanbul 1969
- El-Gulamî, Abdülmünim, *Bakâyâ Fıraki 'l-Bâtıniyye fî 'l-Musul*, Musul 1950
- Hama, Hurşit, Fuad, *el-Aşâiru 'l-Kurdiyye*, Bağdat 1979
- Harazanî, Nuri, Yasin, *Kakaiyya, İntroboloci fî Hayat İctimaiyye*, 1985
- El-Hasanî, Abdurrezzak, *el-Yezidiyyûn fî Hâdirihim ve Mâdihim*, Bağdat 1953
- Hasbak, Şakir, *Irak Şimali*, Bağdat 1973
- El-Hatib, Ahmed Muhammed, *el-Harekâtu 'l-Bâtıniyye fî 'l-Alemi 'l-İsâmî*, Amman trz.
- Havramanî, Muhammed Emin, *el-Kakaiyye*, Bağdat 1984
- El-Hüseynî, *El-Cuzuru 't-Tarihiyye li 'n-Nusayriyye el-Aleviyye*, Kahire 1980.

- Kalafat, Yaşar, *Türk Dünyası Karşılaştırmalı Türkmen Halk İnançları*, Ankara 2000
- Köprülü , Fuat , *İlk Mutasavvıflar* , Ankara , 1996
- Mustafa Kamil, *et-Tasavvuf ve 't-Teşeyyu*, Bağdat 1947
- El-Musuliyi, Munzir, *Arab ve Kurd*, Beyrut 1986
- Neşvanu'l-Himyari, *el-Huru'l-Iyn*, Kahire 1997
- En-Nevbahti, Ebu Muhammed el-Hasan b. Musa, *Fıraku 'ş-Şia*, Necef 1936
- Nizamettin, Fadıl, *en-Necmu 's-Sâta*, Bağdat 1977
- Ocak , Yaşar , *TDV İslam Ansiklopedisi , Bektaşilik md.* , İstanbul , 1998 , c. 5
- Onat , Hasan , “*Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine*” , İslâmiyât Dergisi , sayı 3 , 2003
- Öz, Gülağ, *Cemiyet Türkleri ve Alevilik Bir Dört yüz Yıllık Muhalefet*, Ankara 1999
- Rojbeyani, Muhammed Cemil, “*Mendeli fi 't-Târih Kadîmen ve Hadîsen*”, Mecelletu'l-Mecma' el-İlmî el-Kurdî, Sayı 27 (1980)
- Samancıgil, Kemal, *Bektaşilik Tarihi*, İstanbul 1995
- Es-Samerreâi, Abdullah Sellum, *el-Guluv ve 'l-Fıraki 'l-Galiyye fi Hadârati 'l-İslamiyye*, Bağdat 1972
- Samurrâi, Yunus eş-Şeyh İbrahim, *el-Kabâil ve 'l-Buyutât ve 'l-A 'lâm fi Şimâli 'l-İrâk*, Bağdat 1985
- Es-Sarrâf, Ahmed Hamid, *Şebek*, Bağdat 1954
- Es-Seadi, Haşim, *Cugrafya Irak el-Hadis*, Bağdat 1924
- Es-Senedî, Bedirhan, *Tabiatu 'l-Muctema 'l-Kurdî min Edebih*, Kerkük 1967
- Seyid Abbas-Seyid Şemseddin, “*eş-Şebek*” Mecelletu'l-Ehâ, Sayı 6 -7 (1971)
- Suvanî, Kerim Necim Hıdır, *Kakaiyya Usuluhâ ve Tarihuhâ*, Bağdat 1984
- Eş-Şehristani, Ebu'l-Feth Muhammed Abdülkerim, *el-Milel ve 'n-Nihal*, Kahire 1968
- Et-Tâî, Kemalettin,, “*Kuzey Irak'ta İnanç Grupları ve Bunların Anadolu Halk İnançları ile İlişkisi*”, Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı 6, 1998.
- Uzunçarşılı , *İsmail Hakkı , Osmanlı Tarihi* , Ankara 1998
- Zelyut, Rıza, *Alevilik*, İstanbul 1990

ÖZET

Zeynel , Ali , Kakaiyye Hareketi , Yüksek Lisans tezi , Danışman : Prof. Dr. Hasan ONAT , 70 s

Kakaiyye Hareketi isimli tez giriş , iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır .

Girişte metot ve kaynaklar hakkında bilgi verilmiştir .

Birinci bölümde Kakaiyye kavramı , Kakaiyye ile ilişkilendirilen Nusayrilik , Bektaşilik , Kızılbaşlık ve Şebek gibi bir takım dini oluşumlar ile Kakaiyye'nin ortaya çıkışı ve teşekkülü hususu ele alınmıştır .

İkinci bölümde , Kakaiyye'nin inançları , ibadetleri , dini mertebeleri ve adetleri işlenmiştir .

ABSTRACT

Zeynel , Ali , Kakaiyya Movement , Master thesis , Advisor : Prof. Dr. Hasan ONAT , 70 p.

The thesis titled “Kakai Movement” consists of an introduction , two chapters and conclusion .

In the introduction , the information about the method and sources of thesis has been given .

In the first chapter , the concept of Kakaiyya and some religious formations associated with Kakaiyya such as Nusayriyya , Baktashiyya , Kizilbashes and Shabak , and second , the emergence of Kakaiyya and its formative period have been dealt with .

In the second chapter , beliefs , worships , reliuios hierarchies and customs of Kakaiyya have been discussed .

EK:

Hicri Dede'nin Oğlu ile Yapılan Görüşme

24.07.2003'te Kerkük'te Hicri Dede'nin oğlu ile yaptığım görüşmede aşağıdaki bilgileri edinmiş oldum . Faik Dede'ye onların tarikatlarının veya dünya görüşlerinin ne olduğunu sordum . O “Biz Bektaşiyiz” dedi . Ona etnik kökenleri hakkında soru sordum O , “Biz Türkmeniz” dedi . Hatta çocuklarının ismi bile Türk isimleri idi . Ona dini tarikatlarını , ibadet , tören kurallarını hala yerine getirip getirmediğini sordum . O dede olduğunu kabul ederek diğer Müslümanlar gibi beş vakit namaz kılıp , oruç tutup , Hac'ca gidip ve zekat verdiklerini , dolayısıyla Kakai tarikatı ilkelerinden uzaklaşmış ve çevrelerindeki Müslümanlara benzediklerini ifade etti . O artık evlilik , cenaze töreni gibi merasimleri diğer Müslümanlar gibi yerine getirdiklerini , hatta onlara kız verip kız aldıklarını bile söyledi . Yani burada kültürel entegrasyonu görmekteyiz . Kendisi ile birlikte Musalla mezarlığındaki dedesini ve babasının mezarına gittiğimizde mezar taşının üstündeki eski Türkçe yazı dikkatimi çekti.

